
Regs- en staatsosiologiese grondslae van politokratiese kommunitarisme

'n Gesprek oor enkele aspekte van die
meta-etiese historisme in die Afrikaanse
politieke en regsliteratuur

Andries Raath
Navorsingsgenoot
Departement Geskiedenis
Universiteit van die Vrystaat
Bloemfontein
raatha@ufs.ac.za

Abstract

Legal-sociological grounds of law and state in politocratic communitarianism. A discourse on some aspects of meta-ethical historicism in Afrikaans political and legal literature

Politocracy is a phrase coined by a Pretoria law academic, Koos Malan, and supported by Danie Goosen, a religious philosopher from another Pretoria academic institution. Legal-methodologically speaking politocracy approaches political and legal institutions from a meta-ethical historicist perspective. The sociological grounds of this form of communitarianism emanate from Aristotelian legal and political thought on the polis, Scholastic philosophy of being and neo-Hegelian philosophy as the ideal form of organismic community. This study finds that politocracy is a universalist political theory, limiting both the factual and the normative dimensions of law. Furthermore, politocratic

jurisprudence confuses the idea of law with the concept of law and has a very narrow view of the complexities of legal life. Contrary to politocratic legal and political theory, it is argued that the diverse legal interests in society can only be properly managed by the state as a public legal institution, that a clear distinction has to be maintained between public law as the internal communal law of the state which, by virtue of the nature of the state, is always governed by relations of authority (those of the ruler and ruled) and civil law, on the other hand, being the inter-individual law applicable to all individuals and societal relations in the national territory. Furthermore, it is argued that constitutional states are based on or grounded in constitutive constitutional law principles such as those of constitutional representation, the separation and balance of powers, regional and functional decentralisation and fundamental rights. These constitutive principles peculiar to constitutional law should always be applied in accordance with the notion of the res publica, in the sense of a public structure embodying the principles of justice. This regulative principle presupposes that the state will be organised according to the constitutive principles of constitutional law. In the modern constitutional state this happens only if, in structuring the state, the culture and historical wielders of political power are guided by the regulative principle of the res publica.

1. Inleiding

Die opkoms van die neo-Aristoteliese morele teorie, uitgebou deur die Skolastieke subsidiariteitsbeginsel, G.W.F. Hegel se objektiewe realisme en Ferdinand Tönnies se politieke sosiologie was die katalisators vir die opbloeï van kommunitêre teorieë soos dié van Alisdair MacIntyre se republikeinse kommunitarisme die afgelope drie dekades.¹ Politokratiese kommunitarisme is 'n reaksionêre vergestaltung van die universalistiese regs- en politieke teorie wat wysgerig die Skolastieke synsfilosofie omhels, regsfilosofies die Aristoteliese *polis*-orde oproep en staatsfilosofies die spekulatiewe staatsteorie van G.W.F. Hegel propageer.² Die afgelope twee dekades het

---

1 Kyk A. MacIntyre, *After Virtue. A Study in Moral Theory* (Notre Dame, Indiana; Notre Dame University Press, 1984); *Whose Justice? Which Rationality?* (Notre Dame, Indiana; Notre Dame University Press, 1988).

2 Vir Aristoteliese invloed: K. Malan, *Politokrasie. Die dwanglogika van die territoriale staat* (Pretoria; Pretoria University Law Press, 2011), pp. 36-37, 74, 194, 304-305, 310-313; D. Goosen, *Die Nihilisme* (Pretoria, Praag, 2007), pp. 201-206, 294; "Oor die

dié teoretiese benadering in die Afrikaanse regs- en politieke literatuur uit die pen van Koos Malan en Danie Goosen bekendstelling geniet.³ Benewens sy boekpublikasie *Politokrasie. 'n Peiling van die dwanglogika van die territoriale staat en gedagtes vir 'n antwoord daarop* (2011), het Malan veral op taalkwessies in die Suid-Afrikaanse reg gewerk.⁴ Sy teoretiese medestander Danie Goosen het in twee boekpublikasies die Skolastieke synsfilosofie en die Hegeliaanse uitbouing daarvan tot 'n transpersonale idee van gemeenskap ondersteun: *Die nihilisme* (2007) en *Oor gemeenskap en plek* (2015). In verskeie ander artikels het Goosen die liberale lewenshouding en staatsteorie aan transpersonale kritiek onderwerp.⁵ Saamvattend vertoon die bronne van politokratiese kommunitarisme wat dié skrywers aanbied 'n eklektiese profiel van Skolastieke, Romantieke en positivistiese elemente binne 'n breër konteks van onbehae jeens die politieke en regsteoretiese uitwasse van die liberale individualisme.⁶ Merendeels is politokrasie 'n oorname van Alain de Benoist se denke vanuit die Nuwe Regse Beweging in Frankryk, Alisdair MacIntyre se republikeinse neo-Aristoteliese politieke teorie en laasgenoemde se interpretasie van die klassieke transpersonale regs- en politieke bronne.⁷

Republikeinse Gedagte. 'n Oefening in Herinnering", *Historia*, 55(2), November 2010, p. 187; "Monsters en mense: Oor die geestelike en haar moderne afwesigheid", *Tydskrif vir Geesteswetenskappe*, 33(4), Desember 2013, pp. 515-529. Oor die Middeleeuse Skolastiek: Goosen, *Die Nihilisme*, pp. 150-153, 203-206, 298-304, 418-422, 433-437. Oor die "alternatief-modernisme" van Hegel: Goosen, "Demonisering en demokrasie", *Tydskrif vir Geesteswetenskappe*, 47(2), Junie 2007, pp. 142-154; *Oor Gemeenskap en Plek* (Pretoria: FAK, 2015), pp. 186, 227, 271, 292.

- 3 Malan, *Politokrasie*, pp. 276-280, 283-284, 312-313, 315-316; Vgl. p. 280: "Politokrasie is dus op 'n kommuniteêre uitgangspunt gebou."
- 4 Malan, "Observations on the use of official languages for the recording of court proceedings", *Tydskrif vir Suid-Afrikaanse Reg*, 2009(1), pp. 141-155; "Die Grondwet, onderwysowerhede en die pad vorentoe vir Afrikaanse skole", *Tydskrif vir Geesteswetenskappe*, 50(2), Junie 2010, pp. 261-284; "'n Oorweging van die sosiopolitieke kragte wat inwerk op die betekenis en toepassing van die diskresionêre taalklousule in die Suid-Afrikaanse grondwet", *LitNet Akademies*, 9(1), Maart 2012, pp. 55-79.
- 5 Vir indringende kritiek teen die liberale regstaat, kyk W. Kägi, "Een en ander over de valse verabsolutering der democratie", *Antirevolutionaire Staatkunde*, 23(10), Oktober 1953, pp. 301-307, op pp. 302-303.
- 6 Vgl. Goosen, "Oor die Republikeinse Gedagte. 'n Oefening in Herinnering", *Historia*, 55(2), November 2010, pp. 182-203; "Demonisering en demokrasie", *Tydskrif vir Geesteswetenskappe*, 47(2), Junie 2007, pp. 142-154; "Monsters en mense: Oor die geestelike en haar moderne afwesigheid", *Tydskrif vir Geesteswetenskappe*, 53(4), Desember 2013, pp. 515-529; Malan, *Politokrasie*, pp. 72, 149, 151, 159, 212.
- 7 Vir De Benoist: Malan, *Politokrasie*, pp. 200-205; Goosen, *Die Nihilisme*, pp. 144, 326, 431. Vir MacIntyre: Goosen, *Oor Gemeenskap en Plek*, p. 132.

Ten einde sinvolle gesprek oor aktuele vraagstukke in die regs- en politieke teorie te stimuleer, fokus hierdie navorsing op die regsosiologiese grondslae van politokratiese kommunitarisme, die teoretiese aanvaarbaarheid daarvan en enkele implikasies van dié teorie wat vir die regs- en staatsfilosofie relevant is. Voorts word spesifiek aandag geskenk aan die implikasies van politokraties-kommunitêre voorkeure vir die regs- en politieke gemeenskap van die Aristoteliese *polis* – ’n “omvattende politiek-konstitusionele orde – veelsferige regering deur die burgers (*politai*) van elke politieke gemeenskap oor die besondere *res publica* – die gemenebes – van die betrokke gemeenskap.”⁸

2. Die regsmetologiese uitgangspunte van politokratiese kommunitarisme

2.1 *Die quaestio juris en quaestio facti van regsmetologiese ondersoek*

Regsmetologies vertoon politokratiese kommunitarisme ’n verwarring van die *quaestio juris* en die *quaestio facti* by die regswetenskaplike ondersoek na die aard van wat die reg begripsmatig *is*. Die *quaestio juris* van die regswetenskaplike denke berus op belangrike gronddoorwegings met betrekking tot die materiële aard, grondslae en grense van die reg. Eerstens veronderstel dit ’n wysgerige ondersoek na die algemene geldige en noodsaaklike voorwaardes en grense van die regsteoretiese denke in die innerlike aard daarvan. Tweedens vereis dit ’n empiries-induktiewe analise by die begripsvorming van regsfigure binne die positiewe reg. Derdens ondersoek dit die grondslae van die reg wat in die onherleibare innerlike struktuur van die regsaspek opgesluit is en wat die beleving en ervaring van regsnorme en regsfeite moontlik maak.⁹ Vierdens analiseer dit die unieke struktuur van die juridiese bestaanswyse soos dit in die onverbreeklike innerlike samehang met die strukture van ander werklikheidsaspekte bestaan.

---

8 Malan, *Politokrasie*, p. 276. Politokrate ontleen dus die begrip politokrasie aan die Griekse *polis*.

9 Op die vraag wat struktuur is, antwoord H. Dooyweerd soos volg: “It is an architonic plan according to which a diversity of ‘moments’ do not occupy the same place in the totality but rather knit together by a directive and central ‘moment’” (*Transcendental Problems of Philosophic Thought (An inquiry into the transcendental conditions of philosophy)* (Amsterdam: Vrije Universiteit, 1948), p. 11.

Die *quaestio facti* mag nie met die *quaestio juris* verwar word nie. Eersgenoemde behels 'n beroep op historiese feite by die beslegting van prinsipiële vraagstukke in die regswetenskap en kan nie antwoorde verskaf op die vrae oor die diepste grondslae daarvan nie. Die *quaestio juris* in die regswetenskap is deurslaggewend omdat dit antwoorde verskaf oor die grondslae van die reg as *reg* en kritiese gesprek oor die ideologiese grondaannames in die regswetenskap moontlik maak – aangeleenthede waarop die *quaestio facti* nie voldoende antwoorde kan bied nie. Die grondmetafoor waaruit politokratiese kommunitarisme regs- en staatsfilosofies put is die meta-etiese historisme van Alisdair MacIntyre. Die regs- en staatsmetodologiese analyses van MacIntyre beperk prinsipiële keuses tot die feitelik-eties-historiese manifestasies daarvan: “It is rather the case that an adequate sense of tradition (as morele deug) manifests itself in a grasp of those future possibilities which the past has made available to the present. Living traditions, just because they combine a not-yet-completed narrative, confront a future whose determinate and determinable character, so far as it possesses any, derives from the past.”¹⁰ Die feitelik-historiese vooroordeel met betrekking tot die historiese manifestasies van die staat en die reg, verhoed 'n materieel-prinsipiële ondersoek na die bowe-historiese voorwaardes vir fundamentele begrippe soos staat, reg ensomeer.

2.2 *Politokratiese kommunitarisme en die feitelik-psigologiese regsbegrip*

Begripsmatig wentel politokratiese kommunitarisme om die feitelike psigologie van die Amerikaanse Realisme (Oliver Wendell Holmes en Jerome Frank) en die opbloeiende transpersonalistiese neo-Hegeliaanse denke (byvoorbeeld Larenz en Julius Binder). By politokratiese kommunitariërs is die invalshoek die historiese manifestasies van die reg op 'n gegewe moment of die verskyning daarvan in 'n bepaalde tydperk (epog). Die *quaestio juris* in politokrasie se begripsmatige beskrywing van die reg is afwesig. Die *quaestio facti* volg dié van die Amerikaanse Realisme. Weens die onbepaaldheid daarvan is regsreëls nooit in staat om regsekerheid te bewerkstellig nie; die reg is nie 'n vaste stel reëls nie, maar is bloot dit wat die hof (en administrateurs wat die reg toepas) uiteindelik van beslissing tot beslissing sê dit is; die reg word grondliggend deur nie-juridiese faktore, met inbegrip van die besondere agtergrond en persoonlikheidsamestelling van die voorsittende regter, asook deur ekonomiese en politieke faktore, beïnvloed; die reg is dikwels bloot 'n manifestasie van die politiek.¹¹ Elders

¹⁰ A. MacIntyre, *After Virtue*, p. 223.

¹¹ Malan, *Politokrasie*, p. 169.

beskryf Malan die regbank as 'n partydige instelling wat die reg, grondwet en individuele regte vertolk aan die hand van die uitgangspunte van die regerende elite waarvan hul dele vorm: "Ofskoon in grondwetlike terme onafhanklik en onpartydig, verteenwoordig die regbank nie 'n politieke stroming, verwyderd en onafhanklik van heersende politieke elite nie. Die regbank is trouens deel van een en dieselfde regerende elite en deel die uitgangspunte en doelwitte daarvan."¹²

Die empiristiese en naturalistiese inslag van Malan se eliminerings van die normkarakter van die reg staan veral onder die invloed van Oliver Wendell Holmes en Jerome Frank se positivistiese regs-wetenskaplike aannames: die reg is die feitelike gedrag ("patterns of behaviour") van regters en ander "law officials", synde die voorspelling van regtelike gedrag; abstrakte regs-norme verdien geen plek in die regs-wetenskap nie; die kriterium om te bepaal wat die reg begripmatig is, word bepaal deur die "bad man's point of view".¹³ Hierdie "booswig" is nie geïnteresseerd in normatiewe regs-beginsels wat aan regs-norme ten grondslag lê en die gedrag van regs-objekte behoort te bepaal nie, maar is slegs die feitelike gedrag van die regter, naamlik of die regter 'n sanksie aan 'n bepaalde handeling sal verbind. Holmes beskryf dit byvoorbeeld as "(t)he prophecies of what the courts will do in fact, and nothing more pretentious, are what I mean by the law".¹⁴ Volgens Holmes is die heersende moraal en die maatskaplike belang ("social advantage"), die belangrikste dryfvere van die regterlike gedrag. Veral Jerome Frank verwerp die gedagte dat die reg 'n vaste onwankelbare orde van beginsels en norme is, waaruit die regter sy konkrete beslissing slegs langs logiese weg aflei sonder dat iets daaraan toe te voeg is. Frank verdedig die stelling dat die mens met 'n "modern mind" van infantiele voorstellings en aannames bevry, aanvaar dat die geldende reg slegs uit die veranderlike beslissings van 'n geregshof bestaan: "Law, then, as to any given situation is either a. actual law, i.e. a specific past decision, as to that situation, or b. probable law i.e. a guess to a specific future decision."¹⁵ Regsreëls en regs-beginsels is bygevolg niks anders as prikkels (stimuli) wat die regterlike gedrag (die wyse van vonnis) beïnvloed, benewens ander stimuli, soos politieke, ekonomiese en morele vooroordele, persoonlike simpatie en antipatie: "So the judge's sympathies are likely to be active with respect to the persons of the witnesses, the

---

12 *Politokrasie*, p. 283.

13 *Politokrasie*, p. 174.

14 O.W. Holmes, "The Path of the Law", *Collected papers* (Norwood, Mass.: The Plimpton Press, 1920), p. 175.

15 J. Frank, *Law and the Modern Mind* (New York: Coward-McCann, 1930), p. 46.

attorneys and the parties to the suit. His own past may have created plus or minus reactions to women, or blond women, or men with beards, or Southerners, or Italians, or Englishmen, or plumbers, or ministers or college graduates, or Democrats.”¹⁶ Kortom: “The law of a great nation means decisions of a handful of old gentlemen, and whatever they refuse to decide is not law.”¹⁷ Regsreëls is dus blote “fiktiewe” veralgemenings van regterlike gedrag, wat binne bepaalde grense voorspellings van laasgenoemde moontlik maak. Kortom: volgens die tipiese benaderingswyse van die Amerikaanse Realiste word die juridiese ontstaansvorme van die reg (in die vorm van wetgewing en regspraak) tot die beslissende kriteria van regsnorme verhef, ongeag hul inhoud wat geheel veranderlik is en geen voorwerp van regswetenskaplike ondersoek kan wees nie.¹⁸ Die vraag wat ’n regsnorm is, word beantwoord met verwysing na regterlike uitsprake – ’n poging om met behulp van die empiries-induktiewe metode die grondbegrippe vir die regswetenskap uit die positiewe regsmateriaal op te stel.¹⁹

Die teenstrydigheid in Malan se regsbegrip²⁰ lê enersyds daarin opgesluit dat dit vanuit ’n naturalistiese premisse “normatiewe gelding” absurd en sinloos voorstel, terwyl, andersyds, dit as ’n psigologiese werklikheid gehandhaaf word om aan die normatiewe aard van regsreëls reg te laat geskied. Maar één van beide: óf die normatiewe gelding is sinloos en moet uit die regsteorie geban word, óf dit is ’n wesenlike bestanddeel van die reg, maar kan nimmer tot blote psigologiese feitelikheid herlei word. ’n Feitelike gewoonte van dwanguitoefening en die daarmee gepaardgaande suggestie kan nooit tot normatiewe kompetensie en gelding van reëls lei nie. Die terreur van ’n boewe-organisasie bly terreur, hoe lank dit ook mag duur.²¹ Nimmer ontstaan normatiewe regsmag en verwerf die genoemde dwangmaatreëls die karakter van regsnorme wanneer die maghebbers in ’n dwangstelsel dit nie op die eiesoortige regsbeginne van die regsosiologie baseer nie. Regters se psigologiese gedragshoudings kan nie tot bronne van regs kompetensie en -gelding verhef word nie; dit is eerder die psigiese reflekse van ’n bestaande

16 *Law and the Modern Mind*, p. 106.

17 *Law and The Modern Mind*, p. 125.

18 Kyk F.J. van Zyl en J.D. van der Vyver, *Inleiding tot die Regswetenskap* (Durban: Butterworth, 1982), pp. 47, 89.

19 Vgl. H.J. van Eikema Hommes, *De Samengestelde Grondbegrippen der Rechtswetenschap* (Amsterdam: Vrije Universiteit, 1972), p. 34.

20 Vir die regsfilosofiese betekenis van “regsbegrip”, kyk J.D. van der Vyver, “Die Regsbegrip”, *THRHR*, 25, 1962, pp. 1-15.

21 Vgl. “G” (pseud.), “Vraag en antwoord”, *Antirevolutionaire Staatkunde*, 23(78), Julie/Augustus 1953), pp. 243-263, op p. 245.

regsmag en van 'n geldende regstelsel. Die teenstrydighede in Malan se regsbegrip kan slegs tot oplossing gebring word by aanvaarding van die onherleibare (*in casu* nie tot die sosiaal-psigiese te herleide) normatiewe ervaringswyse wat uit sowel (n onderling saamhangende) norm- en feitlike sy van die regsaspek bestaan. Die feitlike sy van die regsaspek kan nie van die normsy losgewring word nie en omgekeerd. Dit verklaar dat regsnorme kan ontstaan in juridiese ontstaansvorme wat 'n feitlike regs karakter vertoon (soos wetgewing en regspraak) terwyl omgekeerd sulke regsfeite alleen kan bestaan in onderworpenheid aan regsnorme.²² Bygevolg is die politokratiese regsbegrip in Malan se regsteorie positivisties en sny dit die moontlike beroep op bowe-tydelike regsbeginsels – byvoorbeeld dit wat H.G. Stoker die “ontiese reg” en H. Dooyeweerd vroeër die primêre en politieke natuurreg noem – by die wortel af.²³ Voorts laat dit nie ruimte vir die onderskeid tussen positiewe (empiriese) reg en metafisiese natuurreg ingevolge waarvan regsbeginsels deur die menslike rede los van die menslike regservaring (met ander woorde op aprioriese wyse) gepostuleer word as en uit hoofde waarvan dit as 'n natuurlike orde in die menslike natuur gesetel is. Bowe-tydelike regsbeginsels soos die klassieke *suum cuique tribuere* (gee aan elkeen wat hom toekom) en die samehangende plig *ta outa prattein* (elkeen moet die syne doen); *nemenim laedere* (doen niemand onreg nie); *magistratibus oboedire* (gehoorsaam die owerheid); *patta sunt servanda* (kom jou kontrakverpligtinge na) figureer bygevolg nie in Malan se regsbegrip en/of regsdeed nie. Regsonsekerheid is 'n wesentliche gevaar van willekeurige regspraak in die politokrasie. Die omwentelende implikasies daarvan kan analoog wees aan die formalisties-positivistiese implikasies van Von Kirchmann se bekende woorde oor die willekeurige aard van wetgewing: “Drei berichtigende Worte ... und Bibliotheken werden Makalatur.”

Ingevolge 'n juridies-normatiewe blik op die staatlike orgaansfunksie van die

22 H.J. van Eikema Hommes, *Encyclopedie der Rechtswetenschao* (Zwolle: W.E.J. Tjeenk Willink, 1975), pp. 28-29.

23 Vir die ontiese reg en Stoker se regsbeginselleer, kyk H.G. Stoker, *Die aard en die rol van die reg: 'n wysgerige besinning*. Publikasie reeks van die Randse Afrikaanse Universiteit, A36. Johannesburg: RAU, 1970; A.W.G. Raath, “(Regs-)beginsels en (regs-)norme: enkele kritiese opmerkings”, *Koers*, 49(2), 1984, pp. 213-231; “Die aard en rol van die reg volgens H.G. Stoker”, *Tydskrif vir Geesteswetenskappe*, 25(1), Maart 1985, pp. 41-53; “Kenne, denke en openbaring in die (regs-)wetenskap volgens die Wysbegeerte van die Skeppingsdeed”, *Koers*, 51(1), 1986, pp. 1-19; “Skrifgeloof en regswetenskap”, *Koers*, 51(4), 1986, pp. 455-469. Vir Dooyeweerd kyk *Calvinisme en Natuurrecht* (Amersfoort: Ty. Firma Wed. W. van Wijngen, c 1920), pp. 15-32; “De structuur der rechtsbeginselen en de method der rechtswetenschap in het licht der wetsidee”, *Wetenschappelijke Bijdragen door Hoogleeraren der Vrije Universiteit* (Amsterdam: AV Dagblad en Drukkerij De Standaard, 1930), pp. 225-266.

regsverband formuleer die regter sy regswil uitdruklik in die *dictum* van sy beslissing. Alvorens hy daartoe kom, moet hy die inhoud van die reg, waarop sy beslissing berus, interpreteer en toespits op die konkrete geval wat bereg word. Dié interpretasie is geen meganiese aktiwiteit, soos De Montesquieu beweer nie, waarby die regter slegs as “bouche de la loi” fungeer nie, maar veeleer ’n aktiewe, regsvormende handeling. Die regter gee daarby nadere juridiese gestalte aan die inhoud van die wet deur die betekenis van die materiële regsbeginsels, waarop dit berus, verder met die oog op die konkrete geval uit te werk. Ook verbind hy die inhoud van die wet met nuwe regsbeginsels, wat in die voortgaande regsontwikkeling aan die regsbesef aan die regsvormer opgedring word.

Volgens politokratiese kommunitariërs is die regbank ’n instelling wat die gangbare politieke elite in die staat dien – bykans soortgelyk as by De Montesquieu. “Ofskoon,” skryf Malan, “in grondwetlike terme onafhanklik en onpartydig, verteenwoordig die regbank nie ’n politieke stroming, verwyderd en onafhanklik van heersende politieke elite nie.” Hy voeg by: “Die regbank is trouens deel van een en dieselfde regerende elite en deel die uitgangspunte en doelwitte daarvan. Die houe vertolk die reg, die grondwet en individuele regte aan die hand van die uitgangspunte van die regerende elite waarvan hul deel vorm.”²⁴ Dié feitelike stelling tesame met die ondermyning en/of afwatering van die regstaatlike integriteit van die staat as publieke instelling wat alle regsbelange in ’n hoër orde van publieke geregtigheid moet integreer²⁵, maak ’n onverbonde regbank binne die staatlke totaliteitsorde van politokrasie bykans onmoontlik. By afwesigheid van ’n juridiese maatstaf aan die hand waarvan byvoorbeeld jurisdiksionele konflik tussen die staat en “tuistelike gemeenskappe” bereg moet word, is laasgenoemde aan die willekeur van ’n verpoliseerde regbank uitgelewer. Voorts bring dit die integriteit van die regspleging binne die polities-elistiese enklaves voor ernstige geregtigheidsvraagstukke te staan.²⁶

2.3 Politokratiese kommunitarisme en die transpersonale idee van gemeenskap

Die moraal en sosiale voordeel soos dit in die gedragspatrone van regters na vore kom vind politokratiese kommunitariërs in die transpersonale idee

²⁴ *Politokrasie*, p. 283.

²⁵ Indien publieke regshandhawing verwater, word die staat ’n orgaan van die burger om hul groepsbelange te behartig (W. Albeda, “De vakvereniging in het staatsbestel”, *Antirevolutionaire Staatskunde*, 29(2), 1959, pp. 37-53, op p. 50).

²⁶ Kyk ook K. Malan, “The unity of powers and the dependence of the judiciary”, *De Jure*, 39, 2006, pp. 149-162.

van gemeenskap. Dié transpersonale idee van gemeenskap waarbinne Malan se regsbegrip gestalte kry is die Aristoteliese *polis*, omdat Aristoteles “daadwerklike gemeenskap as ’n wesenlike voorwaarde vir die *polis* beskou”.²⁷ Hoewel Malan sydelings opmerk dat politokrasie nie die *polis*-bestel van destyds laat herleef nie en ook nie die politieke denke van daardie tyd “op die huidige situasie probeer inent nie”, “neem dit kennis van die denke” van die Klassieke Griekse politiek “en heg dit besondere waarde aan aspekte van veral Aristoteles se denke”. Voorts is die “beperkte en hegte politieke eenhede van die Griekse stadstate ... ook vir politokrasie van grondliggende belang”.²⁸ Benewens die Aristoteliese *polis* kon geen ander regsosiologiese struktuur by Malan en Goosen gevind word wat aandui wat die regs- en staatsfilosofiese grondslae is waarop politokrasie gebaseer is nie. Trouens: politokrasie is gebaseer op, gemodelleer aan die hand van en ontwerp soos die antieke Griekse stadstaat.

Vir politokratiese kommunitariërs is die *polis* die ideale historiese gemeenskap. Dié term word ontleen aan die klassieke idee van die Aristoteliese *polis*. Veral Alain de Benoist se pleidooi vir die Aristoteliese *polis* as ideale politieke gemeenskap, dra gewig by politokratiese kommunitariërs: “Weens die belang van ’n gemeenskap van mense tussen wie daar daadwerklike gemeenskaplike bande bestaan, vind politokrasie aansluiting by Aristoteles se *polis*, wat in teenstelling met die staatlike orde juis ’n daadwerklike gemeenskap as ’n wesenlike voorwaarde vir die *polis* beskou. Vir Aristoteles is die *polis* ‘... a community of like persons whose end or aim is the best life possible.’ Die *polis* is dus kwalitatief iets anders as ’n pakt van wedersydse beskerming of ’n handelsooreenkoms tussen mense wat (per toeval) op ’n bepaalde plek woon en waar die regering bloot die handelsverkeer fasiliteer, inwoners verbied om onregmatig jeens mekaar op te tree en onderlinge konflik reguleer.”²⁹

Onder invloed van Alain de Benoist se verheerliking van die “pagane” Aristoteliese *polis*³⁰ en Ferdinand Tönnies se sosiologiese onderskeid tussen “Gemeinschaft” en “Gesellschaft”³¹, verkies politokratiese kommunitariërs die republikeinse *polis* van antieke tye. Die motivering vir dié keuse is die

---

27 *Politokrasie*, p. 299.

28 *Politokrasie*, p. 276.

29 *Politokrasie*, p. 299.

30 Vgl. A. de Benoist, “Gemeinschaft und Gesellschaft: a sociological view of the decay of modern society”, *Mankind Quarterly*, 43, Januarie 1994, p. 263.

31 Kyk F. Tönnies, *Gemeinschaft und Gesellschaft. Grundbegriffe der reinen Soziologie* (Leipzig: Hans Buske Verlag, 1935), pp. 8-10, 40-42.

vryheid op selfverwerkliking aangevul met 'n "transendente doel" met die oog op die verwerkliking van die "gemeenskaplike goed".³² Dié metodologiese benadering is nie voldoende vir die identifisering van die noodsaaklike (transendentale) voorwaardes vir die blootlegging van die materiële regsosiologiese beginsels wat die handhawing van publieke geregtigheid in die oog het nie.³³ Bygevolg neem politokratiese kommunitarïers die deel-geheel-skema van die universalistiese Atheense *polis*-gemeenskap as model.³⁴ Die gevolg is 'n ekspansionistiese staatsidee wat nie-staatlike samelewingsassosiasies (gemeenskappe en maatskappe) oorspoel en nie aan regstaatlike kompetensiegrense gebind is nie, die normatiewe aspekte van die regslewe oorspan en die subjektiewe sy van die regsverwerklikheid (insluitend die gelding van klassieke grondregte) verskraal.

3. Regsosiologiese grondslae van politokratiese kommunitarisme

3.1 Die Aristoteliese samelewingsbeskouing

Ook die inhoudelike komponente van die regsosiologiese struktuur van politokratiese kommunitarisme is ontleen aan Aristoteles se samelewingsbeskouing. Volgens Aristoteles is die mens eers waarlik mens by sy deelname aan die politieke besluitneming in die stadstaat. Die mens is volgens Aristoteles by uitstek 'n "politieke dier" (*dzeion politikon*). Die "barbare" wat nie in die stadstaat leef en aan die besluitneming van die polis deelneem nie (byvoorbeeld vroue), is geen egte mense nie. Voorts is die *polis* die hoogste etiese gemeenskap waarin die deugdelike lewe moontlik

32 D. Goosen, *Oor die Republikeinse Gedagte* (Pretoria: FAK, 2013), p 22.

33 Vir die beperkte regstaak van die owerheid, kyk "G" (pseud.), "Vraag en antwoord", *Antirevolutionaire Staatskunde*, 19(2), 1949, pp. 52-58, op p. 55.

34 Goosen se klem op vryheid as synde gerig op gemeenskaplike deelname, by die afwesigheid van juridies-normatiewe begrensinge op die publiekregtelike staatsfunksies, beweeg op 'n glybaan van staatswillekeur wat die Nasionaal-Sosialistiese staat 'n wesenlike moontlikheid maak. Let veral op die paralelle met die Nasionaal-Sosialistiese standpunte soos verwoord deur Otto Dietrich en sy klem op gemeenskap ten koste van individualiteit en juridiese normeringe: "Wir sehen also, dass die natürliche Freiheit die Freiheit der Persönlichkeit ist, das heisst des für die Gemeinschaft schöpferischen Menschen. Diesen einzig wahren Freiheitsbegriff lehrte schon Aristoteles, der die Freiheit nur dem schöpferischen Menschen zuerkannte. Schöpferisch aber kann man nur sein für eine Gemeinschaft. Schöpferisch kann nur der sein, der sich seiner Pflichten gegenüber der Gemeinschaft bewusst ist und ihnen gemäsz handelt" (*Die philosophischen Grundlagen des National-Sozialismus* (Breslau: Ferdinand Hirt, 1935), p. 30).

is.³⁵ Die mens se suiwer redelike denke is die bron van *verstandelike deugde*; die sinlike sieledeel is, vir sover dit onderworpe is aan die redelike denke en daaraan deel het, die bron van *sedelike of praktiese deugde*.³⁶ Die vernaamste sedelike deug is geregtigheid. Dit bring die mens tot sy hoogste sedelike goed, wat slegs in die *polis* bereikbaar is. Daarbenewens is die *polis* die volmaakte gemeenskap, wat die individu, huisgemeenskap en dorpsgemeenskap as laere dele omvat. Dit verskaf nie alleen lewe (*dzèn*) aan die mens nie, maar die volmaakte sedelike lewe (*eu dzèn*).³⁷ Die *polis* as selfgenoegsame politieke entiteit is natuurlikerwys voorafgaande aan die enkeling en huisgemeenskap, omdat die geheel aan die dele voorafgaan. Die *polis* is 'n natuurlike gemeenskap omdat die individu in die kultuurgemeenskap van die stadstaat eers sy werklike bestemming vind en waaragtig mens word. Daarom is die mens is dan ook 'n *dzoion politikon* – 'n wese wat van nature op die volmaakte gemeenskap van die *polis* aangewese is. Barbare lewe buite die *polis* en van nature is Grieke geregtig om hul as slawe te onderwerp.³⁸

3.2 Die Aristoteliese geregtigheidsidee

Aristoteles se kultuur-religieuse opvatting van die *polis* is bepalend vir sy regsopvatting. Die hoogste sedelike deug, wat tewens insluitend is van alle ander sedelike deugde, is gehoorsaamheid aan die geskrewe en ongeskrewe wette en voorskrifte van die *polis*. Dit is geregtigheid in die ruimste sin van die woord: die *politikon dikaion*. In sy *Politica* skryf Aristoteles dat geregtigheid, insluitend van alle moraliteit, 'n staatlke ding is. Want die reg is niks anders as die heersende ordening van die staatlke gemeenskap en juis dié reg is dit wat beslis wat regverdig is.³⁹ Geregtigheid wat op die *polis* gerig is (*politikon dikaion*) verdeel Aristoteles in *nomikon dikaion* (positiewe reg) en *fusikon dikaion* (natuurreg). By Aristoteles is die natuurreg tot die gemeenskap van die *polis* beperk. Van 'n universele natuurreg wat alle mense in die wêreld

---

35 Die Aristotelies-Thomistiese staatskonsepsie wat die staat as 'n organiese geheel met dele vat, wat as *unitas ordinis* skerp van die aggregeer van individue onderskei word, kyk H. Dooyweerd, *De strijd om het Souvereiniteitsbegrip in de Moderne Rechts- en Staatsleer* (Amsterdam: H.J. Paris, 1950), p. 21.

36 Aristoteles, *Ethica Nicomacheia*, 1103a.

37 Aristoteles, *Politica*, I, 1253a.

38 Vir 'n uiteensetting van en kritiese besinning oor die Aristoteliese *polis* as grondslag van politokrasie, kyk A.W.G. Raath, "Political naturalism and the French 'Nouvelle Droite': Reflections on politocratic communitarianism in contemporary Afrikaans literature", *Journal for Contemporary History*, 40(2), Desember 2015, pp. 110-132.

39 H.J. van Eikema Hommes, *Methode der Encyclopedie en Hoofddlijnen van de Geschiedenis der Rechts- en Staatsfilosofie* (Zwolle: W.E.J. Tjeenk Willink, 1975), p. 72.

omvat, is daar geen sprake nie. Naas die omvattende sedelike deug van die *politikon dikaion* onderskei Aristoteles besondere geregtigheidsvorme: die uitdelende geregtigheid, vergeldende geregtigheid, ruilgeregtigheid en billikheid.⁴⁰ Die uitdelende geregtigheid verdeel gemeenskapsgoedere (byvoorbeeld ampte en eerbewyse) volgens 'n geometriese maatstaf: $A:B=X:Y$, oftewel $AY=BX$ ⁴¹ – synde publiekregtelike geregtigheid.

Onder invloed van die religieuse vorm-materie-motief vertoon Aristoteles se staatsopvatting (soos by Plato) totalitêre trekke: die staat (*polis*) is die inbegrip van die menslike samelewing.⁴² Van nie-staatlike samelewingskringe naas en onafhanklik van die staat, is by Aristoteles weinig sprake. Huwelike en gesinne is byvoorbeeld “laere” onderdele van die staat. Omdat die deel dieselfde aard as die geheel vertoon, het die huwelik en gesin volgens Aristoteles 'n staatlike en politieke (op die *polis* betrokke) karakter. Elke innerlike begrensing van die staatswese teenoor die nie-staatlike lewenssfere van enkelinge en nie-staatlike gemeenskappe ontbreek.⁴³ Van fundamentele regte (hetsy as grondregte in die klassieke sin of as individuele en sosiale burgerregte) is by Aristoteles geen plek nie.⁴⁴ Vryheid is by hom 'n politieke begrip, dit is die reg én die sedelike plig van die vrye Athener tot deelname aan die politieke besluitvorming, wetgewing en regspraak in die *polis*.⁴⁵ Ook die burgerlike privaatreë in die sin waarin dit in ontslote regstelsels voorkom, ontbreek by Aristoteles. Die private regsverkeer speel by hom af tussen die burgers van die *polis* (nie tussen alle mense ongeag hul burgerskap van die *polis*).⁴⁶

Politokratiese kommunitarisme verkies die Atheense *polis* as publieke regshandhawer ter verwesenliking van die eenheid en veelheid van regsbelange in die samelewing. Dié standpunt berus op 'n verskraalde verskeidenheidsprinsipe. In die *polis* het slegs sosiale entiteite in die vorm van gemeenskappe bestaansreg. Die verskeidenheid van publiekregtelike, burgerregtelike en nie-burgerlike privaatreë kom in die *polis* nie tot sy reg nie omdat alle regsbelange en -verhoudings van 'n publiekregtelike aard is.

40 Hommes, *Methode der Encyclopedie*, p. 72.

41 Hommes, *Methode der Encyclopedie*, p. 73.

42 Hommes, *Methode der Encyclopedie*, p. 73.

43 Hommes, *Methode der Encyclopedie*, p. 73.

44 Fundamentele regte” word verkies bo “menseregte”.

45 Hommes, *Methode der Encyclopedie*, p. 73.

46 Dit gaan die verstand te bowe hoe die regsverkeer m.b.t. die juridiese intra- en inter-ordes van dié klein politieke eenhede gereël sal word. Regsonsekerheid en juridiese chaos skyn die inwoners van dié klein politieke en regsenklawes se voorland te wees.

Selfs nie-staatsentiteite vorm ondergeskikte dele van die staatsgeheel. Die inkapseling van die algemene staatsbelang tot omvattende rigsnoer van geregtigheid in alle regsringe het direk tot ondermyning van die burgerlike en nie-burgerlike privaatreë in die Thomistiese regsleer aanleiding gegee. By Thomas is die *bonum commune* tot hoogste rigsnoer in die staat verhef, wat op natuurlike terrein die volmaakte gemeenskap is (*societas perfecta*), waarvan alle ander natuurlike lewensringe slegs outonome dele is.⁴⁷ Private regsbelange word slegs erken vir sover dit met die algemene belang ooreenstem.⁴⁸

Die inkapseling van alle private belange tot die terrein van die publiekreg het die weg vir die vroeg-moderne idee van die *staatsraison* voorberei. By latere teorieë van die *staatsraison* word die staat van die konstitutiewe en regulatiewe publiekregsbeginsels losgemaak – ’n tendens wat herinner aan Augustinus se waarneming dat so ’n “vryswewende staat” die karakter van ’n rowerbende aanneem: “Remota iustitia quid sunt regna nisi magna latrocinia.”⁴⁹ Die staat as *vryswewende* publieke entiteit mond by Machiavelli uit in die verabsoluttering van die staatsmag. Die politiek in die staat word deur twee kragte beheers: noodwendigheid (*necessita*) en vorstelike heersersdeug (*virtu*). Dié beginsels smee die staat tot ’n eenheid saam en veroorloof alle middele om die staat te bemagtig: geweld, bedrog, moord en verraad is geoorloof. Tydens die opkoms van die moderne staatswese in die 15de en 16de eeu in Europa is die algemene belang dikwels ook as *staatsraison* opgeneem. Bygevolg word die staatsmag ’n doel op sigself waaraan alle morele, godsdienstige en juridiese belange ondergeskik gestel is.⁵⁰

3.3 Die regsosiologiese konteks van politokratiese kommunitarisme

Die regsosiologiese konteks van politokratiese kommunitarisme vertoon bepaalde spanninge. Eerstens wat die ontstaansbronne van die reg betref: enersyds is die reg wat regters as reg bevind; andersyds is die politieke gesag in die vorm van staatlke wetgewing deurslaggewend. Volgens die

---

47 Hommes, *Hoofdllyne van de Geschiedenis der Rechtsfilosofie*, pp. 60-62.

48 Aquinas se klem is deurgaans die belang van die gemeenskap: “Est autem ultimus finis humanae vitae felicitas, vel beautiludo ...; unde oportet, quod lex maxime respiciat ordinem ad felicitatem commune; unde et Philosophus (*id est Aristoteles*) praemissa definitione legalium mentionem facit de felicitate, et communion politica ...” (*Summa Theologica*, I, III, Q90, A2).

49 Augustinus, *De Civitate Dei*, IV, 4.

50 Hommes, *Hoofdllyne van de Geschiedenis der Rechtsfilosofie*, 1972, pp. 60-62.

psigologiese regsbenadering van die Amerikaanse Realisme sou dit beteken dat die reg deur die wetgewer neergelê slegs “potensieel” of “hipoteties” reg is en eers as positiewe reg gestalte kry by vinding, vasstelling en verklaring van die hipotetiese regsnorme deur regters in konkrete hofbeslissings. Voorts impliseer dit dat wetgewing slegs hipotetiese gelding het totdat dit deur regters toegepas word. Alvorens die regter sy uitspraak lewer bestaan geen werklike regsnorm nie. Bygevolg bestaan geen regsekerheid totdat die regter uitspraak gelewer het nie. Bykomstig daartoe beteken dit dat die uitsprake van regters die hoogste vorm van reg is en geen kritiek daarteen moontlik is nie, omdat geen regsnormatiewe maatstaf bestaan om dit te beoordeel nie. Voorts impliseer dit dat die reg bloot histories-kontingente betekenis het: die regter se uitspraak is ’n eenmalige historiese manifestasie van die reg. Daarna verdwyn die normatiewe karakter van die reg totdat ’n volgende regter weer tot ’n regsbevinding en -beslissing kom.⁵¹

Tweedens, laat regspraak as “hoogste” bron van die positiewe reg in die konteks van die Atheense demokrasie ernstige regsvraagstukke ontstaan. In die Atheense demokrasie is ’n onderskeid getref tussen die voorsittende regter wat die verrigtinge gelei het en die lede van die hof wat uitspraak moes lewer. Die hele liggaam wat uitspraak moes lewer, het die lede van die hof uitgemaak. Sedert die vierde eeu het dié liggaam bestaan uit alle persone wat aansoek gedoen het om op die hof te dien. Laasgenoemde het die gemeenskap verteenwoordig en het die hoogste geregshof uitgemaak. Die ledetal van die hof het gewissel van 201 tot 2 501 lede. Regters was onkundig aangaande die reg, hul beslissings was bevooroordeel en beïnvloed deur persoonlike sentiment en omkoopgeld. Ewewigtige regspraak het nie bestaan nie – allermens teenoor rykes – en regsonsekerheid in die regsadministrasie was aan die orde van die dag.⁵² Atheense burgers is vir hul publieke dienste vergoed en geleidelik het Athene die kreeftegang van ’n versorgingstaat gegaan. Uiteindelik is ongeveer 20 000 burgers uit ’n totaal van 50 000 deur die Atheense *polis* onderhou. Barker vat saam: “In all these financial arrangements there appears one of the worst tendencies of democracy – the tendency of the people to shift burdens to the shoulders of the rich, and to find for itself a source of gain in the use of political power” – tendense wat deur politokratiese kommunitariërs in moderne demokratiese staatsordes afgewys word.⁵³ Derhalwe verwerf die reg die beeld van ’n

51 Vgl. die kommentaar van R.W.M. Dias, *Jurisprudence* (Londen: Butterworths, 1976), pp. 628-629.

52 E. Barker, *The Political Thought Plato and Aristotle* (New York, Dover Publications, Inc., 1959), p. 488.

53 Barker, *The Political Thought of Plato and Aristotle*, p. 488.

demokratiese aangeleentheid, manipuleerbaar en voluntaristies, eerder as 'n psigologiese manifestasie van persoonlike regterlike impulse soos Malan dit aangevoer het.

4. Staatsregtelike implikasies van politokratiese kommunitarisme

4.1 Die staatsregtelike verteenwoordigingsbeginsel

Staatsregtelik word tradisioneel tussen burgervryheid en politieke vryheid onderskei. Vir verskeie redes sou 'n onderskeid tussen burgervryheid en politieke medeseggenkap egter te verkies wees. In liberale regstaatteorieë is politieke vryheid as deelname aan die uitoefening van staatsgesag beskou. Politieke medeseggenkap is staatkundig 'n interne bevoegdheid van die onderdane, 'n gegewe van die interne staatlke verbandsreg, en kom tot openbaring in politieke spraakvryheid, persvryheid, vergader- en organisasievryheid, politieke kritiek- en protesreg – met toespitsing op politieke kiesreg (passief: om verkiesbaar te wees; aktief: die reg om te stem (kiesvryheid)). Volgens die individualistiese regsleer word owerheidsgesag uit die soewereine individu afgelei en is elke kieser volgens die dogma van volksoewereiniteit 'n mede-bron van owerheidsgesag.

Ingevolge die regstaatlike demokrasie moet die owerheid in belang van die belanghebbendes regeer en is dit 'n publiekregtelike grondreg van die burgers om te bepaal deur wie hul regeer moet word en volgens welke beleid. Politieke medeseggenkap is 'n manifestasie van 'n burgers se mede-verantwoordelikheid vir diegene wat in die owerheidsampte geplaas word. In dié sin is kiesreg (stemreg) slegs 'n *plasingreg* en 'n *toetsingsreg* – geen gesagbron en gesag-uitoefenende reg soos by die individualistiese staatsteorieë nie. Daarenteen vertoon universalistiese staatsteorieë slegs 'n skyn van politieke medeseggenkap, want in 'n universalistiese (totalitêre) samelewing beskik die burgers nie oor politieke medeseggenkap nie. By 'n gekwalifiseerd-universalistiese samelewing – soos by politokrasie – beskik slegs 'n deel van die burgers oor politieke medeseggenkap.

'n Staat met burgervryheid én politieke medeseggenkap is 'n *regstaat*, omdat die onderdane se nie-staatlke lewensaktiwiteite sowel as hulle tipiese binne-staatlke seggenkap en verantwoordelikheid in hierdie staatstipe regtens gewaarborg is. In die magstaat ontbreek juis regswaarborge vir burgervryheid en vir politieke medeseggenkap, en dit is die staatstipe waarin

die onderdane se hele lewe onder owerheidsbevel staan.⁵⁴ In die regstaat is die owerheid se gesag juridies begrens ten opsigte van die burgery se burgervryhede. Dit beteken dat daar *regsgrense* vir die bevoegdhe van die owerheid eerbiedig word en juis dit waarborg die burgervryhede van die staatsvolk. In 'n regstaat word die burgery se politieke medeseggenkap juridies gewaarborg. Kortom: In hierdie staatstipe is die burgery se burgervryhede én hulle politieke medeseggenkap van regswaarborge voorsien. By die magstaat ontbreek die regswaarborge vir die burgery se burgervryhede en politieke medeseggenkap. Vir sover politokrasie op die klassieke burgerstaat van die antieke Griekse politieke lewe gemodelleer is en die politieke kultuur van die Aristoteliese *polis* adem, is die vraag tot welke mate die prinsipiële grondslae van politieke en regsfilosofie van dié teorie verantwoordbaar is. Die antieke Atheense *polis* met sy klein bevolking het wel gekwalifiseerd oor politieke medeseggenkap beskik, maar nie oor tipiese burgervryhede nie. Dit dra die kenmerke van 'n gemengde magstaat waarin die staatsvolk, onder leiding van die Griekse kultuurreligie, tot groter ontsluiting en verdieping gekom het as die antieke erflike monargieë van die Nabye Ooste (spesifiek die Persiese Monargie). Dit faal egter klaaglik wat die handhawing van publieke geregtigheid en die algemene belang betref.

Regstaatlik het aktiewe staatsburgers die reg om via gekose afgevaardigdes met vrye mandaat in die wetgewende en politieke liggame van die staat invloed op die hooflyne van staatspolitiek en wetgewing uit te oefen. Jean-Jacques Rousseau se teorie van direkte volksdemokrasie het hierdie konstitutiewe regsbeginsel ondermyn omdat dit op die foutiewe vereenselwiging van staat en owerheid berus.⁵⁵ In werklikheid is slegs die staat self as 'n publieke regsgemeenskap van owerheid en onderdane op die basis van die dwangmatige aard van die staat se owerheidsgesag soewerein in die sin dat dit binne die interne regssfere daarvan 'n oorspronklike bevoegdheid tot regsforming besit. Omdat die oorspronklike regsmag van die staat in 'n bowetydelike sisteem van regsbeginsels gegrond is, is nie die staatsowerheid óf die burgery soewerein nie, maar die staat as regsverband van owerheid en

54 Kyk N. Okma, "Beginselen van burgerlijke wetgeving", *Antirevolutionaire Staatskunde*, 18(1), 1948, pp. 1-26, op p. 7: "(B)urgerlijk recht, dat afhankelijk is van het staatsbelang of van de belangen van een of andere gemeenschap, is geen burgerlijk recht meer."

55 Kyk bv. sy opmerkings: "En un mot, au lieu de tourner nos forces contre nous-mêmes, rassemblons les un pouvoir supreme qui nous gouverne selon de sages lois, qui protégé et défende tous les membres de l'association, repousse les ennemis communs, et nous maintienne dans une concorde éternelle" (*Discours: Quelle est l'origine de l'inégalité parmi les homes et si elle est autorisée par la loi naturelle?* (Parys: Garnier, s.a.), p. 78.

onderdane.⁵⁶ Die staatsregtelike verteenwoordigingsbeginsel impliseer die vryheid van politieke organisasie van die staatsburgers – ’n verbesondering van die grondreg van vrye vereniging en vergadering. Die bevoegdheid van aktiewe en passiewe kiesreg (synde ’n staatsregtelike kompetensie) kom toe aan die staatsburgers onderskeie van onderdane. Laasgenoemde beskik slegs oor ’n passiewe publiekregtelike status; die eerste oor ’n aktiewe status. By die uitoefening van die aktiewe en passiewe kiesreg tree die staatsburgers op in ’n staatsregtelike orgaanfunksie. Die staatlike orgaanfunksies funksioneer onder die gelding van die regstaatlike prinsipes. Derhalwe sou a-juridiese oorwegings by die verlening van kiesreg met die staatsregtelike struktuurfunksies in stryd kom. Derhalwe is beskikking oor kiesreg ’n juridies-gekwalfiseerde funksie en nie godsdienstige of kultuurmatig gekwalfiseer nie.

Politokrate se standpunte dat staatsburgers oor gekwalfiseerde stemreg moet beskik, dat staatsburgers ’n “hoë openbare profiel” moet hê, dat slegs ’n klein korps van kiesers oor stemreg kan beskik en dat stemreg in die hande van ’n klein elite setel, sou ook buite die prinsipiële kaders vir aktiewe kiesreg val omdat dit as sodanig nie op enige materiële regsprinsipes appelleer nie.⁵⁷ Die onderskeid tussen burgers (*polites*) en nie-burgers (*idiotes*) in die *polis* en die feit dat burgerskap nie primêr ’n juridiese status behels nie, maar wel die daadwerklike deelname van die burgers aan die sake van die *polis*, skep ’n aristokratiese gemeenskap wat op afkoms gebaseer is en ingevolge waarvan *idiotes* die grondwetlike regte wat publiekregtelik bestaan, ontbeer. *Idiotes* is blote onderdane van die staat. Hande-arbeiders en boere is uitgesluit van burgerskap in die staat. Teenoor die elite-groepe soos politici en regsprekers is hande-arbeiders en boere ontnem van kiesreg en die klassieke politieke grondregte.⁵⁸ Kortom: “Accordingly the working class sink, in his philosophy, into the ‘conditions’ of a State of which they cannot be ‘parts’. The view is repellent: it lowers the workers of a community into the community’s slaves.”⁵⁹

---

56 Politokratiese verwysings na regering deur die staatsburgers (*politai*) is ’n ongelukkige akkomodering van volksregering gebaseer op direkte volksdemokrasie – standpunte wat in ’n normatiewe publiekregtelike gemeenskap, gebaseer op die materiële regstaatbeginsel, nie aanvaarbaar is nie.

57 Malan, *Politokrasie*, p. 74.

58 Barker, *The Political Thought of Plato and Aristotle*, p. 296.

59 Barker, *The Political Thought of Plato and Aristotle*, p. 297.

4.2 Die regstaatbeginsel

Die regstaatbeginsel (“rule of law”) vereis die onderworpenheid van die staatsbestuur aan die reg in formele sin ter uitsluiting van alle moontlike willekeur by staatlke magsuitoefening. Dié beginsel het ten doel om alle mense binne die staatsterritorium, ongeag hul lidmaatskap van tipiese nie-staatlke sosiale groepe, tot ’n publieke regsgemeenskap te integreer. Die handhawing van die regstaatbeginsel het ook belangrike implikasies vir die burgerlike privaatreë synde deur die staat gepositieweerde, integrerende maatskapsreg, waaraan elke persoon binne die staatsterritorium ongeag lidmaatskap van nie-staatlke entiteite deel het. Ontkenning van die regstaatbeginsel lei normaalweg tot uitwissing van die juridiese vryheids- en gelykheidsfere, wat die mens binne die regsgebied van die burgerlike privaatreë besit. Daarmee saam verdwyn die bestaanbaarheid van burgerlike subjektiewe regte, synde vrye beskikkings- en genotsbevoegdhede oor ’n regsobjek, wat aan private doeleindes diensbaar gemaak mag word (*dominium*). Regs- en staatsorieë – soos politokrasie – wat op die Aristotelië-Thomistiese staatsmodel gebaseer is – trap in dieselfde strik, synde ’n uitvloeisel van die opvatting dat die staat (*polis*) die omvattende, volmaakte gemeenskap is (volgens Thomas binne die natuurlike terrein). Die inter-individuele maatskapsreg voltrek sigself dan ook binne die staatsgemeenskap en die sfeer van die gemeenskapsreg. Volgens Thomas beheers die *justitia commutativa* die verhoudinge tussen die dele (*partis ad partem*) van die natuurlike gemeenskap van die staat.⁶⁰

Willekeurige verwringing van die materiële kompetensiesfeer van publiek- en privaatreë lei meestal tot inkapseling van privaatreë onder die publiekreg-norme. Soortgelyk herlei die Duitse regsfilosoof Léon Duguit byvoorbeeld alle reg tot sosiale reg van ekonomiese belangegroepe. Hy neem Aristoteles en Thomas Aquinas se onderskeid tussen *justitia commutativa* en *justitia distributiva* oor en onderwerp die *justitia commutativa* aan die gemeenskapsreg van sosiale groepe met die daarmee saamhangende *justitia distributiva*. Van ’n wesentlike korrelasie van inter-individuele maatskapsreg (*justitia commutativa*) en gemeenskapsreg (*justitia distributiva*) is bygevolg geen sprake nie. Die inter-individuele reg is by Duguit slegs ’n refleks van die sosiaal-ekonomiese gemeenskapsreg. Daar is slegs enkelinge met individuele wilsorieëntasies binne sosiale groepe, wat aan die objektiewe sosiale regs-norme gebonde is. Bygevolg verval die onderskeid tussen publiek- en privaatreë.⁶¹ Dieselfde tendense kom ook by politokrate na vore. Die hiërgiesie ordening van die gemeenskap onder die staat, sluit die

60 Aquinas, *Summa Theologica*, II, II, Q61, A1.

61 L. Duguit, *Traité de droit constitutionnel*, I (Parys: Fontemoing, 1921), pp. 54, 512 e.v.

vryheids- en gelykheidsbeginsels van die burgerlike privaatreg soos dit in die Romeinse *ius gentium* in 'n verdiepende en individualiserende hoedanigheid na vore gekom het uit. Bygevolg word die *jus distributiva* as publiekregtelike geregtigheidsidee by politokratiese kommunitarisme oor die domein van die hele *polis* uitgebrei. Alisdair MacIntyre, 'n grondleggende bron van politokrasie, laat in sy pionierswerk oor die Aristoteliese kommunitarisme slegs ruimte vir uitdelende geregtigheid ingevolge waarvan die geregtigheidsmaatstaf op meriete berus⁶², en geregtigheid gedefinieer word as synde aan elke persoon te gee wat hom/haar toekom.⁶³ Die kern van die burgerregtelik-normatiewe hiaat van politokrasie spruit direk uit dit wat Herman Dooyeweerd noem die "(s)ystematiese vernietiging van het persoonlikheidsbesef van den enkeling" en "de cultus van de primitiewe 'volkse' zeden en gebruiken en de afzwering van de klassieke grondslagen van het burgerlijk privatareht".⁶⁴

4.3 Die beginsel van territoriale en funksionele desentralisasie van owerheidsbevoegdhede

Desentralisasie is 'n aangeleentheid van staatsregtelike doelmatigheid. Die grense tussen laere en hoëre staatsorgane is histories wisselend en afhanklik van die staatsregtelike insigte van hoër instansies. Die staatsregtelike deelgeheel-verhouding is hier ter sprake. Die laer publiekregtelike liggame is onderdele van die staatsgeheel en besit die tipiese aard van die staatsverband. Totaal verskillend daarvan is die verhouding van staatlike tot nie-staatlike lewenssfere (byvoorbeeld skole, universiteite, bedryfsorganisasies, verenigings, gesinne, sferes van handel en verkeer). Ten spyte van noue bande met die staatsverband (byvoorbeeld staatsuniversiteite) is hierdie lewenssfere geen onderdele van die staatsverband nie.⁶⁵ Die laer onderdele van die staatsverband besit outonomie, met ander woorde 'n betreklike selfstandigheid binne die staatsgeheel, met histories veranderlike grense, terwyl die nie-staatlike lewenskringe daarenteen oor eie juridiese selfstandige vryheid beskik.⁶⁶ Die grense van die nie-staatlike lewensterreine ten opsigte van die staat is nie histories veranderlik nie, maar relatief konstant en deur

---

62 A. MacIntyre, *After Virtue*, pp. 192-193.

63 MacIntyre, *After Virtue*, p. 202: "Justice, on an Aristotelian view, is defined in terms of giving each person his or her desert."

64 "De vooronderstellingen van ons denken over recht en samenleving in de crisis van het modern Historisme", *Rechtegeleerd Magazyn Themis*, 1949, 193-248, by 203.

65 Kyk C.J. Verplanke, "Souvereiniteit in eigen kring en autonomie", *Antirevolutionaire Staatskunde*, 29(7), 1951, pp. 165-170.

66 Vgl. J.P.A. Mekkes, "Christelike politiek", *Antirevolutionaire Staatskunde*, 21(9), September 1951, pp. 285-313, op p. 197.

die tipiese struktuur van nie-staatlike lewenskringe bepaal. Die juridies-normatiewe aard en rol van juridies vry en selfstandige nie-staatlike sosiale entiteite en die materiële aard van delegasie van owerheidsbevoegdhede by laer staatlike instellings, kom nie tot hul reg in die politokratiese staatsreg nie. By sowel Goosen as Malan kom 'n onverskoonbare verwarring by die toepassing van die tersaaklike staatsregtelike beginsels in dié verband na vore. Die gevolg is die verstaatliking van nie-staatlike samelewingsvorme wat struktuurmatig nie deel van die staatstruktuur vorm nie. Volgens Goosen is tussen-gemeenskappe deel van die staatsterritorium en het nie aanspraak op "regte" nie.⁶⁷ Voorts word die modernisme verwyf dat dit met tussenliggende gemeenskappe weggedoen het.⁶⁸ Die tussen-gemeenskappe wat Goosen in die oog het, synde sosiale entiteite wat die vryheid van onderdane moet beveilig, is die Middeleeuse instellings van skole, hospitale, begynhowe, gildes, universiteite, stede, asook "verskillende vlakke van sodanige instellings".⁶⁹ Die eiestandige juridiese vryheid⁷⁰ van al dié entiteite wat Goosen in die oog het, vloei voort uit die beginsel van subsidiariteit: "Ingevolge die beginsel van subsidiariteit het die hoër politieke gesag nie die reg om in daardie sake in te meng waarvoor tussenliggende instellings nie effektief kan funksioneer nie."⁷¹ Elders bring hy dit in verband met die eis van publieke geregtigheid: "Volgens die tradisie moet hierdie 'harmonie' tussen die geheel en die dele as die wese van geregtigheid verstaan word."⁷² Enersyds kapsel politokrasie die nie-staatlike sosiale samelewingsvorme (soos gildes, universiteite en stede) onder die interne struktuur van die staat in en verstaatlik die entiteite se interne vrye regsbevoegdheidsfere. Andersyds word die unieke interne aard van elk van hierdie entiteite misken. Stede staan byvoorbeeld nie buite die staatlike struktuur nie, maar is deel daarvan, terwyl hospitale en skole nie staatsregtelik as publiekregtelike staatsinstellings kwalifiseer nie, maar wel as nie-staatlike sosiale lewensvorme elk met sy eie unieke materiële struktuur- en kompetensiegrense.

67 *Oor Gemeenskap en Plek*, p. 308.

68 *Oor Gemeenskap en Plek*, p. 310.

69 *Oor Gemeenskap en Plek*, p. 312.

70 L.M. du Plessis praat van "vryheid in gesagsverskeidenheid" ("Reg, geregtigheid en menseregte", *Obiter*, 1980), pp. 51-85, op pp. 82-83).

71 *Oor Gemeenskap en Plek*, p. 312. Vir indringende kritiek op subsidiariteit as regstaatbeginsel, kyk J.A. Oosterhoff, "De vrijheid van onderwys en het wetsontwerp voortgezet onderwys (Mamoetwet)", *Antirevolutionaire Staatkunde*, 30(4), April 1960), pp. 101-117, op pp. 105-106.

72 *Oor Gemeenskap en Plek*, p. 312.

Politokrasie verwar subsidiariteit met outonomie en delegasie van owerheidsbevoegdhede. Op die basis van subsidiariteit onderskei Malan byvoorbeeld verskeie tuistelike gemeenskappe van 'n politieke aard. Meeste van dié sosiale entiteite is van 'n tipies staatlake aard en beskik bygevolg eerder oor gedelegeerde bevoegdhede van owerheidsweë.⁷³ Goosen sluit staatlake sowel as nie-staatlake entiteite onder subsidiariteit in.⁷⁴ Omdat tussen-gemeenskappe deel van die staatsterritorium uitmaak het hulle nie “aanspraak op regte” nie.⁷⁵ Vir sover Goosen nie-staatlake entiteite hierby insluit is hy nie korrek nie omdat sulke instellings oor eiestandige juridiese vryheid beskik.⁷⁶ Voorts beweer Goosen het die modernisme met “tussenliggende” instellings weggedoen – spesifiek kultuurgemeenskappe.⁷⁷ Gemeenskappe wat volgens Goosen op subsidiariteit aanspraak maak is Middeleeuse instellings soos skole, hospitale, begynhowe, gildes, universiteite, stede, asook verskillende vlakke van sodanige tussenliggende instellings. In ooreenstemming met die Skolastieke samelewingshiërargie vorm al die genoemde instellings (staatlak en nie-staatlak) “onderdele” van die staat. Goosen voeg foutiewelik by dat “(i)ngevolge die beginsel van subsidiariteit het die hoër politieke gesag nie die reg om in daardie sake in te meng waarvoor die tussenliggende instellings nie effektief kan funksioneer nie”.⁷⁸ Tweedens is dit nie korrek dat subsidiariteit 'n “harmonie” tussen die geheel en die dele as wese van geregtigheid bewerkstellig nie.⁷⁹ Publieke geregtigheid kan slegs verseker word waar materiële kompetensiegrense tussen sosiale instellings van wesenlik verskillende strukturele aard bestaan en oor eiestandige juridiese vryheid beskik.⁸⁰

Die subsidiariteitsbeginsel verskil wesenlik van die beginsel van juridiese selfstandigheid (oftewel soewereiniteit in eie kring). Die subsidiariteitsbeginsel

---

73 Malan, *Politokrasie*, pp. 286-288.

74 Kyk bv. Goosen, *Oor Gemeenskap en Plek*, p. 308 e.v.

75 Goosen *Oor Gemeenskap en Plek*, p. 308.

76 Politokrasie se verwarrende gebruik van terme om bevoegdheidsonderskeidings te tref, herinner aan die politieke redakteur van *Trouw*, Willem Breedveld, wat by geleentheid die aard van gesondheidsorgversekering in Nederland beskryf as “een mengvorm tussen korporatisme, soewereiniteit in eie kring, subsidiariteit enerzijds en een overheid die anderzijds op hoofdlijnen alle touwtjies in handen houdt” (A. Rouvoet, *Reformatoriesche Staatsvisie*. Publikasie nr. 1 (Nunspeet: Marnix van St. Aldegonde Stichting, 1992), p. 196).

77 Goosen, *Oor Gemeenskap en Plek*, p. 310.

78 Goosen *Oor Gemeenskap en Plek*, p. 312.

79 Goosen *Oor Gemeenskap en Plek*, p. 313.

80 Die filosoof H.G. Stoker noem dit die beginsel van “vryheid in eie bevoegdheid”.

berus op die gedagte dat die “laere” of “kleiner” gemeenskappe van byvoorbeeld gesin en bedryf outonome onderdele is van die staatsgeheel, waarin die sentrale owerheid subsidiër, aanvullend kan ingryp met ’n beroep op die algemene belang, wanneer die “laer” gemeenskappe self nie in staat is om hul taak ten dienste van die groter geheel te vervul nie. In welke geval die noodsaak van subsidiëre ingrepe aanwesig is, afhanklik van die politieke insig van die sentrale owerheid. Aldus is dit ’n kwessie van politieke doelmatigheid ingevolge waarvan die grense tussen “laer” en “hoër” gemeenskappe en die staat wisselend geag word.⁸¹ Dit verskil van die beginsel van die vrye juridiese selfstandigheid van samlewingsinstellings vir sover die materiële grense van die staatsmag in die innerlike aard van die nie-staatlike samelewingskringe geleë is. Hierdie grense is, soos die tipiese strukture self, relatief konstant omdat dit in ’n nie-willekeurige orde van regsbeginnels gegrond is.⁸²

Politokratiese desentralisasie stuit voor twee wesenlike probleme. Eerstens is die politokratiese subsidiariteitsbegrip nie gelyk te stel met die toekenning van outonome regsbevoegdhede aan “laer” publieke regstrukture nie. Die openbare belang wat deur tuistelike gemeenskappe gedien word, is dié van die ekspansionistiese staat wat as “hoogste” sedelike instelling, alle lewensterreine beheers. Tweedens is subsidiariteit ’n verstaatlikte afwentelingsbegrip in terme waarvan nie-staatlike samelewingsentiteite as onderdele van die staat beskou word en as “verstaatlikte” entiteite wat hul nie-staatlike kompetensies by vergunning van die staat verrig. Aldus is daar geen staatlike maatskapsreg nie, maar slegs publiekreg wat onder vaandel van die staatlike *res publica* funksioneer.

4.4 Die beginsel van die handhawing van fundamentele regte

Die erkenning van fundamentele regte berus op twee belangrike fasette van publieke geregtigheid: (a) die erkenning van die eiestandige juridiese vryheid van alle samelewingsverbande; (b) die beskerming van die menswaardigheid van alle regsobjekte. Fundamentele regte bestryk ’n wye spektrum en diversiteit van regte wat in die onderskeie normatiewe regssfere van die samelewing beslote is. Dié regte is sowel publiekregtelik as privaatregtelik van aard. Binne die kader van die publiekreg kom fundamentele regte na vore as kompetensiebeperkende regte wat die individu as staatsburger en -onderdaan toekom, naamlik die politieke regte soos dié op politieke vergader-, organisasie-, spraak-, menings-, kritiek- en protesvryheid, asook

81 Hommes, *Hoofdlinies der Rechtsociologie*, p. 63.

82 Hommes, *Hoofdlinies der Rechtsociologie*, pp. 63-64.

die sluitsteen daarvan, kiesreg. Hierdie publiekregtelike vryhede van burgers funksioneer beskermend teen magsmisbruik deur die owerheid.⁸³ Binne die private regsfeer tree fundamentele regte in twee kompetensiekategorieë na vore: enersyds die burgerlike regte en vryhede van individue in die burgerlike privaatreë: persoonlike vryhede ten opsigte van geloofsbeoefening, ekonomiese vryheid, sosiale vryheid, besitreg en beskikkingsvryheid oor eiendom, die vryheid by keuse van huweliksmaats. Andersyds: private regte van nie-staatlike instellings in die vorm van samelewingsvryhede: die reg om samelewingsinstellings tot stand te bring en die vryheid om die interne sake van sulke instansies te behartig.⁸⁴

Alhoewel ander moontlike indelings van fundamentele regte ook meriete het, doen dit nie afbreuk aan die beginsel dat dié regte beslote is in die onderskeie kompetensiegebiede van die sosiale sfeer waarin die individu lewe nie. Die konstitutiewe staatsregtelike beginsels bring byvoorbeeld die kompetensiegrense van die staatsmag wat in die menslike persoonlikheid en vrye juridiese selfstandigheid van nie-staatlike samelewingsverhoudinge gefundeer is, tot uitdrukking.⁸⁵ Dit formuleer die fundamentele vryhede van die mens en van nie-staatlike lewenskringe. Hiertoë behoort byvoorbeeld vryheid van meningsuiting deur middel van die drukpers, geheimhouding van die inhoud van persoonlike korrespondensie, die verbod teen willekeurige inhegtenisname (*habeas corpus*), vryheid van geloof, vryheid van godsdienstige organisasie, van vereniging, van onderwys ensomeer. Van die grondregte as materiële kompetensiegrense van staatsmag wat in die menslike persoonlikheid en die interne vryheidsfere van nie-staatlike samelewingsverhoudinge gegrond is, moet die sogenaamde sosiale grondregte (byvoorbeeld dié op 'n minimum lewenstandaard, reg op mediese versorging, op onderwys, op sosiale versekering ensomeer), wat sekondêre doeleindes van die moderne staatspolitieke welvaartstaat tot uitdrukking bring, onderskei word.

Die grondregte in tradisionele sin dui die materieël-juridiese kompetensiegrense van die staat ten opsigte van die juridiese vryheidsfere van die menslike persoonlikheid aan: byvoorbeeld vryheid van meningsuiting, die verbod teen willekeurige inhegtenisneming (*habeas corpus*) en vryheid van geloof. Dit sluit ook in regte van nie-staatlike lewenskringe: byvoorbeeld vryheid van vereniging en vergadering; van godsdienstige organisasie; vryheid van

---

83 G.H.J. van der Molen, "De rechten van de mens naar Christelijk mensbeeld", *Antirevolutionaire Staatskunde*, 30(6), Junie 1960, pp. 169-175.

84 Kyk bv. J.L. Pretorius, *Staatsreg* (Bloemfontein: UOVS, 1988), pp. 18-19.

85 Hommes, *Hoofdlinies der Rechtsociologie*, p. 64.

opvoeding van kinders deur ouers volgens eie oortuiging. Hierdie grondregte is *konstitutiewe* staatsregtelike beginsels en 'n regstaat in materiële sin kom eers tot stand by erkenning van hierdie beginsels in die positiewe reg. Die ontsluiting van die grondregte staan onder die invloed van die beginsel van menslike waardigheid. Laasgenoemde speel ook 'n belangrike rol in die burgerlike privaatreë. Die konstitutiewe regsbeginnele van vryheid en gelykheid word onder leiding van die regulatiewe beginsel van menslike waardigheid verder uitgebou.

Die toepassing van die beginsel van menslike waardigheid in die burgerlike privaatreë impliseer nie die sogenaamde "Drittwirkung" van die klassieke grondregte in die burgerlike reg nie. Die tipiese struktuur van die staatsreg as publieke gemeenskapsreg kom in vernet teen die toepassing van die publieke grondregte in die burgerlike reg (as privaat maatskapsreg) met 'n eie unieke aard. Die tipiese vryheidsfere, waaraan die grondregte uitdrukking gee, verskil van burgerlike vryheid, vir sover eersgenoemde 'n sterk negatiewe karakter vertoon en dit die staat verbied om sy materiële kompetensiegrense in die publieke grondregte vervat, te oorskry. Die beginsel van burgerlike vryheid dra eerder 'n positiewe karakter omdat dit die vermoë van regsobjekte impliseer om volgens eie insig binne die grense van die reg oor hul private belange te beskik. Die foutiewe gedagte dat 'n regstreekse werking van die grondregte in die burgerlike privaatreë moontlik is, word vermoedelik, behalwe deur die gebruik van die term vryheid in beide sfere, deur die werking van die beginsel van menslike waardigheid, wat in beide regsgringe funksioneer, gesuggereer.

Die Hegeliaanse en neo-Hegeliaanse objektiewe realisme het daartoe bygedra om enersyds die onderskeid tussen konstitutiewe en regulatiewe regsbeginnele te vervaag, en andersyds dat die effek van die regulatiewe regsbeginnele onttrag is. Omdat menslike waardigheid eers in hoër ontwikkelde regstelsels van 'n nie-primitiewe aard na vore kom, kan die konstitutiewe grondbeginnele van die reg nie in die regulatiewe idee van persoon in 'n etiese in gekonsentreer word nie. Karel Larenz se beskrywing van die beginnele van die juridiese moraal as "konkreet-almegene" beginnele wat in die positiewe reg as uitdrukking van die historiese regsiee manifesteer⁸⁶, gekoppel aan sy historistiese staatsiee, sny byvoorbeeld die bestaan van etiese maatstawwe aan die hand waarvan die geregtigheidsinhoud van die positiewe reg gemeet kan word, by die wortel af. Bygevolg is die beginsel van menslike waardigheid van alle materiële effek gestroop. Die effek van

86 K. Larenz, *Methodenlehre der Rechtswissenschaft* (Stuttgart: Zippelius, 1961), pp. 353, 362 e.v.

soortgelyke staatsregtelike denke is aanwysbaar in politokrasie. Menslike waardigheid kan nie 'n betekenisvolle regulatiewe funksie in die Atheense *polis* vervul nie. Politokrasie argumenteer soos volg: Die menswaardigheid van *polis*-burgers kom tot sy reg vir sover hulle vrye besluitnemingsbevoegdheid het; dié bevoegdhede word hul van *polis*-weë verleen. Die elitistiese heerserskorps bepaal die kriteria vir burgerskap. Malan noem twee: die “oorsprong van die burgers” en “daadwerklike deelname” aan sake van die *polis*. Die inhoud van laasgenoemde is vatbaar vir willekeurige inkleding deur die regeer-elite. Voorts moet in gedagte gehou word dat boere en hande-arbeiders die status van slawe in die *polis* had met geen medeseggenskap in politieke aangeleenthede nie. Die regsiedeële funksie van menswaardigheid gaan in dié historistiese inkleding van kiesreg dieselfde kreeftegang as dié van die neo-Hegelianisme.

Die ironie is dat ten spyte van politokrasie se veroordeling van fundamentele regte 'n groot deel van politokratiese staatsreg juis op fundamentele regte gebou is en 'n konstitutiewe rol daarin speel. Sonder politieke vergader-, organisasie-, spraak-, menings-, kritiek- en protesvryheid, asook die kiesreg wat onontbeerlik vir aktiewe politieke deelname in die *polis* is, is aktiewe politieke deelname aan sake van die *polis* onmoontlik. Persoonlike vryheid in geloofsbeoefening, ekonomiese en sosiale vryheid maak die kultuurlewe en die behartiging van die “gemeenskaplike goed” in die *polis* moontlik. Sonder die regte om samelewingsinstellings op te rig en die vryheid om die werksaamhede daarvan te reël, is die tussen-gemeenskappe onmoontlik wat daarop dui dat ten spyte van historistiese reprimasies, politokrate slegs tot beperkte mate aan die prinsipiële grondslae van die regs- en staatslewe wat hul ontken kan ontsnap. Die feit dat ernstige vergrype teen private burgerregte gesoute akademici koud laat, is dalk die sterkste aanduidings van die morele en juridiese ongeërgdheid van politokratiese kommunitarisme. Dit is onverskoonbaar dat politokrasie die Aristoteliese *polis* kan propageer ten spyte van ernstige inbreukmaking selfs in die sensitiewe sfeer van die huwelikslewe. Dié vergrype ontlok die volgende opmerkings van Barker: “Men and women, we feel, cannot be made to fall in love by act of parliament; and to determine the right age of marriage, and the proper number of children, is only to court disaster.”⁸⁷

4.5 Die regulatiewe beginsel van die *res publica* ter versekering van publieke geregtigheid

Die regulatiewe beginsel van die *res publica* geld ter versekering van 'n regverdige opbou van die staat as publiekregtelike regsintegreerder.

---

87 Barker, *The Political Thought of Plato and Aristotle*, p. 430.

Dié beginsel eis dat by behartiging van publieke regsbelange op die onderskeie vlakke van staatlike owerheidsbestuur, die algemene welsyn van alle bevolkingsgroepe binne die kader van die staatsgemeenskap op 'n regverdige wyse gedien word. Onder leiding van dié regulatiewe idee behoort staatsvormers te streef na die beste moontlike staatsvorm op die basis van die konstitutiewe staatsregtelike beginsel van die *trias politica*, die verteenwoordiging van aktiewe staatsburgers, die funksionele en territoriale desentralisasie van bevoegdheide, die regstaatbeginsel (*rule of law*) ensomeer.

Die regulatiewe idee van die *res publica* veronderstel die staatsregtelike organisasie volgens die konstitutiewe staatsregtelike beginsels binne die materiële kompetensiegrense van die staat, wat in die vryheidsfere van individue en nie-staatlike lewenskringe geleë is (die grondregte). Die inagneming van dié tipiese beginsels en grense stempel die staat tot *regstaat*. Die vormgewing van hierdie beginsels in die veranderlike staatsvorme van republiek, grondwetlike monargie, eenheidstaat is van ondergeskikte belang ten opsigte van die materiële regstaatstruktuur. Van beslissende belang is die vraag of die tipiese aard van die staat as *regstaat* binne die veranderlike staatsvorme, onder leiding van die idee van die *res publica*, verwesenlik word.⁸⁸ Die politieke staatsvorm kan nie publieke geregtigheid in 'n materiële sin waarborg nie. Publieke geregtigheid vereis die leidinggewende rol van die *res publica* in 'n materiële sin.

Die tipiese aard van die staat as politieke instelling kan nie bepaal word afgesien van die struktuur van die menslike samelewing as geheel nie. Die opkoms van 'n juridies-politieke entiteit wat die diverse regsbelange in die samelewing tot 'n hoër eenheid van publieke geregtigheid integreer (staat), het histories eers na vore gekom by aftakeling van die politieke magsenklawes in die vorm van die primitiewe ongedifferensieerde stam-, sibbe- en *polis*-entiteite in die Antieke samelewings. Die ongedifferensieerde aard van antieke samlewingsvorme had tot gevolg dat sowel publieke as private seggenskap in ongedifferensieerde enklawes van politieke mag gekonsentreer was met die gevolglike afwesigheid van materiële kompetensiegrense wat die publieke magsfeer van private lewensterreine onderskei het. Die staat as publieke regshandhawer gebonde aan en beperk deur materiële kompetensiegrense ter versekering van die algemene belang funksioneer onder die regulatiewe idee van die *res publica* en die eerbiediging van die konstitutiewe regsbeginsele wat in die staat se

88 Hommes, *De Elementaire Grondbegrippen der Rechtswetenschap*, 1972, p. 508.

kompetensiegrense opgesluit is.⁸⁹ Die antieke Asiatiese ryke, Merovingiese koninkryk⁹⁰, antiek-Griekse *polis* en die Middeleeuse politieke instellings was nie egte publieke regsinstellings wat publieke geregtigheid in die openbare belang kon verseker nie. Om bygevolg hierdie instellings as *res publicae* te tipeer toon 'n wesentliche gebrek aan insig in die publiekregtelike voorwaardes vir regverdige publieke verbande.

Politokrasie toon 'n gebrek aan heldere onderskeid tussen die verwarrende politieke gebruik van die term *res publica* en die juridiese betekenis daarvan. Die verwarring spruit grootliks uit die gebruik van die term "republiek" om 'n nie-monargale regeringsvorm aan te dui en dieselfde betekenis daaraan toe te ken as wat dit in regsteoretiese sin dra. Staats- en regsfilosofies is dié gebrek aan onderskeiding egter onverskoonbaar. Die foutiewe onderskeid tussen republieke en monargieë is meegebring deur die feit dat die opkoms van staatsinstellings in Griekeland en Rome plaasgevind het in 'n nie-monargale vorm en ons politieke terminologie van Griekse en Romeinse oorsprong is. Voorts het die idee van politieke gesag as die persoonlike eiendom van regeerlui meestal na vore gekom in monargieë. Hierdie historiese verloop van sake kan egter nie die wetenskaplike gebruik van 'n term regverdig in 'n sin wat niks met die werklike betekenis te make het nie. Bygevolg is 'n *egte staat* met 'n monargale vorm van regering volgens sy aard 'n *monargale republiek*. Daarenteen was die koninkryk van die Merovingiese Ryk niks anders as 'n *res regia* nie vir sover dit die aard van 'n egte staatsinstelling ontbeer het.

Die staat as 'n juridies-politieke instelling kan nie vanuit die historiese oogpunt beskryf word nie, aangesien dit 'n unieke struktuur van 'n eiesoortige strukturele aard, funksie en bestaan het wat as publieke regshandhawer in die volle spektrum van werklikheidsaspekte funksioneer.⁹¹ Politokrasie beklemtoon die historiese manifestasie van republieke ten koste van die bestaan van die regsverband van die staat as publieke regshandhawer ter versekering van die publieke belang binne die materiële kompetensiegrense van die publiek- en privaatreë. Bygevolg volg politokrasie die klassieke skrywers se onderskeid van monargie, republiek, tirannie, oligargie en

---

89 Kyk W.P. Berghuis, "De taak der overheid", *Antirevolutionaire Staatskunde*, 19(1), 1949, pp. 1-14, op p. 12: "De Overheid mag uitsluitend ter instandhouding van de publieke rechtsgemeenschap, ter beskerming van rechtsbelangen, ter handhaving van de rechtsorde optreden, en niet uit andere grondmotieven."

90 Die ou Franse dinastie van die Merovingers (c. 430-751).

91 Vgl. A.C. de Ruiter, *De grenzen van de overheidstaak in de antirevolutionaire staatsleer* (Kampen: J.H. Kok, 1961), p. 129 e.v.; J.P.A. Mekkes, "Christelijk politiek", *Antirevolutionaire Staatskunde*, 21, 1951, pp. 285-303, op p. 295 e.v.

demokrasie en neem die historiese manifestasies van die Griekse stadstaat-republieke (*polei*) as ideale publieke regsenteite.⁹² Dié keuse geskied aan die hand van De Benoist se voorkeur vir die “plaaslike” en die bevordering van die “vryheid van verwesenliking” van die gemeenskapsideale in die *polis*. Vryheid van verwesenliking in die *polis*-tradisie behels die verwesenliking van gemeenskaplike dinge soos die gesinslewe, onderwys, kuns en musiek, asook die republiek “op ’n uitnemende wyse”.⁹³ Volgens politokrasie is dieselfde waar met betrekking tot die “groter gemeenskaplike goed” naamlik die *bonum commune* omdat laasgenoemde betrekking het op die republikeinse lewe. Hiermee tree ’n wesenlike spanning in politokratiese teorie na vore vir sover dit die term *res publica* op verwarrende wyse gebruik: vryheid van verwesenliking berus op verwerkliking van die gemeenskaplike goed, welke gemeenskaplike goed die republikeinse lewe insluit. Bygevolg is die republikeinse lewe voorwaarde vir die verwesenliking van die republiek in die vorm van die *bonum commune*. Gevolglik is die term “republiek” ’n bloot formele historiese gegewe ingevolge waarvan die algemene belang verseker word deur die lewe in dié formele historiese entiteit. Enkele kernprobleme wat uit politokrasie se gebrekkige onderskeidings na vore kom en direk met die begripsverwarrende gebruik van *res publica* verband hou: 1. Kan republieke as historiese verskynsels met die beginsels van die algemene belang (*res publica*) in stryd kom?; 2. Kan ’n monargie as *res publica* aan die eise van publieke geregtigheid beantwoord, terwyl ’n sogenaamde republiek wesenlik daarvan afwyk?

Eerstens, volgens politokrasie is die politieke tipering van republieke voldoende vir die versekering van die openbare belang. Politokrasie aanvaar byvoorbeeld Aristoteles se vryheidsopvatting as die norm vir versekering van die algemene belang. Meer nog: sonder dié tradisie kan daar volgens politokrate geen vryheid wees nie. Die Griekse *polis*-republieke wyk wesenlik af van die materiële voorwaardes ter versekering van publieke geregtigheid: die *polis* is ’n publieke magsinstelling wat nie aan die materiële kompetensiegrense van die publieke en private lewe gebind is nie; dit is ’n morele instelling wat die onderdane in die deugde van die staat moet opvoed; die regbank is ’n instelling van die politieke elite en vorm nie reg aan die hand van materiële regsprinsipes wat die politieke lewe transendeer nie; klassieke grondregte speel geen rol by die bepaling van die vryheidsdomeine van individue en private instellings in die regslewe nie. Tweedens, die blote politologiese tipering van ’n staat as republiek bied geen versekering teen

92 Goosen, *Oor Gemeenskap en Plek*, p. 290.

93 Goosen, *Oor Gemeenskap en Plek*, pp. 358-359.

regsvergrype en ondermyning van die algemene belang nie. Die wesenlike vraag is of *enige* staatsvorm – hetsy republiek of monargie – aan die eise van 'n materiële *regstaat* beantwoord. Die grondliggende beginsels van staatsregtelike verteenwoordiging, die skeiding en ewewig van staatsmagte, die regstaatbeginsel ter eerbiediging van die materiële kompetensiegrense ter versekering van publieke geregtigheid, staatsregtelike territoriale en funksionele desentralisasie van owerheidsbevoegdhede, die handhawing van fundamentele grondregte en die regulatiewe regsbeginne van die *res publica* is onontbeerlike voorwaardes vir die *bestaan* en *funksionering* van 'n politieke entiteit as publieke geregtighedsverband.

5. Konklusies

Politokrasie maak daarop aanspraak dat dit 'n orde van gemeenskap “anderkant staatlikheid” verteenwoordig.⁹⁴ Verwysings na “die gemeenskap” by politokrasie is iets onbepaald ten koste van die individu. “Die gemeenskap” is saamgestel uit verskillende mense, organisasies, verbande met eie aard en karakter. Van dié gedifferensieerde samelewingsidee skryf J.J.G. Boot: “Het is goed, dat deze levenskringen hun zelfstandigheid behouden en niet ondergeschikt worden gemaakt aan een totalitaire gemeenschapsidee.”⁹⁵ Vir sover publieke regsbelange slegs gehandhaaf kan word deur 'n juridiese entiteit wat oor die publiekregtelike kompetensie beskik om die diverse regsbelange jurisdiksioneel-geografies te integreer, is die *polis* 'n staatsvorm wat al die tipiese regsbelange van die staat moet behartig. Omdat politokrasie metodologies nie oor die regs wetenskaplike apparaat beskik om aan die onontbeerlike voorwaardes waaronder die regsosiologiese saambinding van die uiteenlopende juridiese normkomplekse oorkoepelend bewerkstellig kan word, uitdrukking te gee nie, word geargumenteer dat die staat nie bestaansreg het nie, dat tipies staatlake take deur primitiewe voorlopers van die moderne staat op 'n nie-staatlake wyse behartig kan word, dat by ontkenning van die bestaan van die staat fundamentele regte verdwyn en nie erken hoef te word nie, dat die ontkenning van fundamentele regte 'n etiese utopie in die vorm van die antieke parallel vir die staat, naamlik die *polis*, tot gevolg sal hê. Dié argumentasielyn het tot gevolg 'n tautologiese pleidooi vir 'n staat (*polis*) sonder 'n staat. Die kernprobleem by politokrasie is die onoorkomelike spanning tussen politiek en die reg. Omdat die klem

---

94 Malan, *Politokrasie*, p. 273 e.v.

95 J.J.G. Boot, “Burgerzin”, *Antirevolutionaire Staatkunde*, 23(9), September 1953, pp. 269-275, op p. 273.

op die politiek val, word die normatiewe integriteit van die reg wesenlik ondergrawe.⁹⁶

Voorts is fundamentele regte, volgens politokrasie, in die *polis* nie nodig nie omdat laasgenoemde op 'n "hegte gemeenskap" gefundeer is: "Indien daar werklik 'n hegte gemeenskap binne die staat bestaan het, wat op onderlinge individuele vertroue, respek en samewerking berus het, was daar geen rede om 'n stelsel van fundamentele regte te ontwikkel aan die hand waarvan menslike verhoudings van bo af gereguleer moes word nie."⁹⁷ Parallel tot die historistiese Marxistiese staatsteorie⁹⁸ aanvaar politokrate voorts dat by verdwyning van die staat, fundamentele regte ook vanself in die niet sal verdwyn en dat 'n etiese utopie in die vorm van die politokratiese samelewing soos 'n feniks uit die asse van die moderne staat sal verrys. Dié hersenskimme vloei direk uit die historistiese regs- en politieke metodologie waarmee politokrasie wetenskaplik te werk gaan.

Vir doeleindes van die regsosiologie is dit belangrik om die tipiese struktuurbeginsels waarop die regsewe berus te onderskei van die histories wisselende sosiaal-politiese staats- en regeringvorme. Die sosiale beginsels van spesifieke politieke vorme mag in stryd wees met die struktuurbeginsels van die menslike samelewing wat oor 'n bowetydelike universele (transedentale) gelding beskik. Eerstens is die historiese omarming van die meta-etiese staatsidee van Aristoteles 'n tipiese voorbeeld van 'n historistiese reprimasie op die antiek-primitiewe staatsorde en publieke regsorde wat daarmee saamhang. Die Aristoteliese regsorde spruit uit 'n ongedifferensieerde samelewingsvisie uit hoofde waarvan die prinsipiële aard daarvan tot volks- (alternatiewelik gemeenskaps-) reg herlei word; dit negeer die materieel-normatiewe onderskeidings van publiekregtelike, burgerlike en nie-burgerlike maatskaplike aard. Bygevolg is die verskraalde kompetensie-beperkings op die meta-etiese staatsidee nie in staat om die ekspansionistiese aard van die totalitêre staat te verhoed, menslike persoonswaarde teen staatsondermyning te verskans en die juridiese integriteit van individuele en nie-staatlike sosiale instellings effektief te beskerm nie. Voorts word die publiekregtelike grondregte in 'n klassieke sin, wat die vryheid van die menslike persoon teen staatlake magmsmisbruik

96 Oor die verdringing van die reg deur die politiek, kyk G.H.J. van der Molen, "De verdringing van het recht door de politiek", *Antirevolutionaire Staatskunde*, 27(10), Oktober 1957, pp. 273-276.

97 Malan, *Politokrasie*, p. 228.

98 Let bv. op Malan, *Politokrasie*, pp. 228-229, se instemmende verwysings na die kritiek van Karl Marx en Friedrich Engels teen fundamentele regte. In tipiese Marxistiese terme beskryf hy byvoorbeeld "staatlakeid" as "staatsideologie" (p. 3).

moet beskerm, ontken, die maatskaplike vryheids- en gelykheidsregte van die nie-burgerlike privaatreg (klassieke fundamentele regte) en die vryhede wat uit die publieke organisasieregte spruit as historiese “artefakte” van verbygaande en bloot formele aard beskou. Die individu en nie-staatlike lewensvorme word weerloos teen die vryswewende *polis-Leviatan* van onbeperkte staatskompetensies gelaat.

Tweedens kan die Atheense meta-etiese staatsidee nie die juridiese oorkoepeling van die samelewingsverskeidenheid soos gegee in die vervlegting van hulle eksterne regsverhoudinge – dus sonder aantasting van die vrye juridiese selfstandigheid van nie-staatlike regsbelange – prinsipiële verskans nie. Die *polis*-owerheid oorskry die regsgrense van sy gesagsbevoegdhede deur gesinne, families ensomeer onder sy uitgebreide gesagsfeer in te sluit. Bygevolg bewandel politokrasie ’n weg van verstaatliking van die ganse samelewingsorde vir sover dit nie slegs ekstern-juridies saambind nie, maar ook godsdienstig, eties, ekonomies, akademies ensomeer, om sodoende te kom tot ’n publieke *polis*-godsdienst, *polis*-moraal, *polis*-bedryf en *polis*-akademie. In dié almagtige staat word die veelheid van regsbelange dus nie meer erken nie en daarmee is terselfdertyd dié beginsel van alle burgervryhede gestroop – die Aristoteliese etiese diktatuur tree na vore.

Derdens word, benewens die verskeidenheid van burgervryhede, die *polis* ook gekonfronteer met die beginsel van politieke medeseggenkap en die daarmee saamhangende vryhede. Benewens lidmaatskap van nie-staatlike lewensvorme is staatsburgers bekleed met politieke, spraak-, pers-, vergader- en organisasievryheid, politieke kritiek- en protesreg, sowel as aktiewe en passiewe politieke kiesreg. Die *polis*-owerheid is geroepe om ewig en harmonie in die veelheid van regsbelange te handhaaf; dit moet die ganse bevolking in geregtigheid juridies oorkoepel, die regsbelange van almal juridies beveilig en waarborg. Politieke medeseggenkap geniet in die *polis* beperkte toepassing en bevoegdheidslading van burgerskap word gerelativeer in terme van elitistiese oorwegings: byvoorbeeld openbare profiel, aktiewe deelname aan die politieke lewe en beroepstand. Politokrasie is bygevolg ’n tipiese vergestaltung van die antieke magstaat – ’n entiteit wat revolusie, weerstand en onstabieliteit as grondnoemers van sy meta-etiese-basisorde oproep.

Bibliografie

- ALBEDA, W. 1959. "De vakvereniging in het staatsbestel", *Antirevolutionaire Staatskunde*, 29(2), pp. 37-53.
- ARISTOTLE. 1893. *The Nicomachean Ethics*. Transl. by F.H Peters. London:Kegan Paul.
- ARISTOTLE. 1920. *Politics*. Trans. by B. Jowett. Oxford:Clarendon Press.
- BARKER, E. 1959. *The Political Thought of Plato and Aristotle*. New York: Dover Publications, Inc.
- BERGHUIS, W.P. 1949. "De taak der overheid", *Antirevolutionaire Staatskunde*, 19(1), pp. 1-14.
- BOOT, J.J.G. 1953. "Burgerzin", *Antirevolutionaire Staatskunde*, 23(9), September, pp. 269-275.
- DE BENOIST, A. 1994. "Gemeinschaft und Gesellschaft: a sociological view of the decay of modern society", *Mankind Quarterly*, 43, Januarie, p. 263.
- DE RUITER, A.C. 1961. *De grenzen van de overheidstaak in de antirevolutionaire staatsleer*. Kampen: J.H. Kok.
- DIAS, R.W.M. 1976. *Jurisprudence*. Londen: Butterworths.
- DIETRICH, O. 1935. *Die philosophischen Grundlagen des National-Sozialismus*. Breslau: Ferdinand Hirt.
- DOOYEWEERD, H.C. 1920. *Calvinisme en Natuurrecht*. Amersfoort: Typ. Firma Wed. W. Van Wijngen.
- DOOYEWEERD, H. 1930. "De structuur der rechtsbeginselen en de methode der rechtswetenschap in het licht der wetsidee", *Wetenschappelijke Bijdragen door Hoogleraren der Vrije Universiteit*. Amsterdam: AV Dagblad en Drukkerij De Standaard, pp. 225-266.
- DOOYEWEERD, H. 1948. *Transcendental Problems of Philosophic Thought. (An inquiry into the transcendental conditions of philosophy)*. Amsterdam: Vrije Universiteit.
- DOOYEWEERD, H. 1949. "De vooronderstellingen van ons denken over recht en samenleving in de crisis van het modern Historisme", *Rechtsgeleerd Magazyn Themis*, pp. 193-248.
- DOOYEWEERD, H. 1950. *De strijd om het soevereiniteitsbegrip in de moderne rechts- en staatsleer*. Amsterdam: H.J. Paris.
- DUGUIT, L. 1921. *Traité de droit constitutionnel*. Parys: Fontemoing.
- DU PLESSIS, L.M. 1980. "Reg, gerechtigheid en menseregte", Oktober, pp. 51-85.

- FRANK, J. 1930. *Law and the Modern Mind*. New York: Coward-McCann.
- "G" (pseud.). 1949. "Vraag en Antwoord", *Antirevolutionaire Staatkunde*, 19(2), pp. 52-58.
- "G" (pseud.). 1953. "Vraag en Antwoord", *Antirevolutionaire Staatkunde*, 23(7/8), pp. 243-263.
- GOOSEN, D. 2007. *Die nihilisme*. Pretoria: Praag.
- GOOSEN, D. 2007. "Demonisering en demokrasie", *Tydskrif vir Geesteswetenskappe*, 47(2), Junie, pp. 142-154.
- GOOSEN, D. 2010. "Oor die Republikeinse Gedagte. 'n Oefening in Herinnering", *Historia*, 55(2), November, p. 187.
- GOOSEN, D. 2013. *Oor die Republikeinse Gedagte*. Pretoria: FAK.
- GOOSEN, D. 2013. "Monsters en mense: Oor die geestelike en haar moderne afwesigheid", *Tydskrif vir Geesteswetenskappe*, 33(4), Desember, pp. 515-529.
- GOOSEN, D. 2015. *Oor Gemeenskap en Plek*. Pretoria: FAK.
- HOLMES, O.W. 1920. "The path of the law", *Collected papers*. Norwood, Mass.: The Plimton Press.
- HOMMES, H.J. van Eikema. 1972. *De Elementaire Grondbegrippen der Rechtswetenschap*. Deventer: Kluwer.
- HOMMES, H.J. van Eikema. 1972. *Hoofdlijnen van de Geschiedenis der Rechtsfilosofie*. Deventer: Kluwer.
- HOMMES, H.J. van Eikema. 1972. *De Samengestelde Grondbegrippen der Rechtswetenschap*. Amsterdam: Vrije Universiteit.
- HOMMES, H.J. van Eikema. 1975. *Encyclopedie der Rechtswetenschap*. Zwolle: Tjeenk Willink.
- HOMMES, H.J. van Eikema. 1975. *Methode der Encyclopedie en Hoofdlijnen van de Geschiedenis der Rechts- en Staatsfilosofie*. Zwolle: Tjeenk Willink.
- HOMMES, H.J. van Eikema. 1975. *Hoofdlijnen der Rechtsociologie en de Materiële Indelingen van Publiek-en Privaatrecht*. Zwolle: Tjeenk Willink.
- KÄGI, W. 1953. "Een en ander over de valse verabsolutering der democratie", *Antirevolutionaire Staatkunde*, 23(10), Oktober, pp. 301-307.
- LARENZ, K. 1961. *Methodenlehre der Rechtswissenschaft*. Stuttgart: Zipelius.
- MacINTYRE, A. 1984. *After Virtue. A Study in Moral Theory*. Notre Dame: Notre Dame University Press.

-
- MacINTYRE, A. 1988. *Whose Justice? Which Rationality?* Notre Dame: Notre Dame University Press.
- MALAN, K. 2006. "The unity of powers and the dependence of the judiciary", *De Jure*, 39, pp. 149-162.
- MALAN, K. 2009. "Observations on the use of official languages for the recording of court proceedings", *Tydskrif vir Suid-Afrikaanse Reg*, pp. 141-155.
- MALAN, K. 2010. "Die Grondwet, onderwysowerhede en die pad vorentoe vir Afrikaanse skole", *Tydskrif vir Geesteswetenskappe*, 50(2), Junie, pp. 261-284.
- MALAN, K. 2011. *Politokrasie. Die dwanglogika van die territoriale staat*. Pretoria: Pretoria Univeristy Law Press.
- MALAN, K. 2012. "'n Oorweging van die sosiopolitieke kragte wat inwerk op die betekenis en toepassing van die diskresionêre taalklausule in die Suid-Afrikaanse Grondwet", *LitNet Akademies*, 9(1), Maart, pp. 55-79.
- MEKKES, J.P.A. 1951. "Christelike politiek", *Antirevolutionaire Staatskunde*, 21(9), September, pp. 285-313.
- OKMA, N. 1948. "Beginselen van burgerlijke wetgeving", *Antirevolutionaire Staatskunde*, 18(1), pp. 1-26.
- OOSTERHOFF, J.A. 1960. "De vrijheid van onderwys en het wetsontwerp voortgezet onderwys (Mamoetwet)", *Antirevolutionaire Staatskunde*, 30(4), April, pp. 101-117.
- PRETORIUS, J.L. 1988. *Staatsreg*. Bloemfontein: UOVS.
- RAATH, A.W.G. 1984. "(Regs-)beginsels en (regs)norme: enkele kritiese opmerkings", *Koers*, 49(2), pp. 213-231.
- RAATH, A.W.G. 1985. "Die aard en rol van die reg volgens H.G. Stoker", *Tydskrif vir Geesteswetenskappe*, 25(1), Maart, pp. 41-53.
- RAATH, A.W.G. 1986. "Kenne, denke en openbaring in die (regs-)wetenskap volgens die Wysbegeerte van die Skeppingsidee", *Koers*, 51(1), pp. 1-19.
- RAATH, A.W.G. 1986. "Skrifgeloof en regswetenskap", *Koers*, 51(4), pp. 455-469.
- STOKER, H.G. 1970. *Die aard en die rol van die reg: 'n wysgerige besinning*. Publikasiereeks van die Randse Afrikaanse Universiteit, A36. Johannesburg: RAU.
- ROUVOET, A. 1992. *Reformatoriese Staatsvisie*. Publikasie nr. 1. Nunspeet: Marnix van St. Aldegonde Stichting.

TÖNNIES, F. 1935. *Gemeinschaft und Gesellschaft. Grundbegriffe der reinen Soziologie*. Leipzig: Hans Buske Verlag.

VAN DER MOLEN, G.H.J. 1957. "De verdringing van het recht door de politiek", *Antirevolutionaire Staatskunde*, 27(10), Oktober, pp. 173-276.

VAN DER VYVER, J.D. 1962. "Die Regsbegrip", *THRHR*, 25, pp. 1-15.

VAN ZYL, F.J. & VANDER VYVER, J.D. 1982. *Inleiding tot die Regswetenskap*. Durban: Butterworth.

VERPLANKE, C.J. 1951. "Souvereiniteit in eigen kring en autonomie", *Antirevolutionaire Staatskunde*, 29(7), pp. 165-170.